

TOMASZ PĄCZEK

Akademia Pomorska w Słupsku

ORCID: 0000-0003-2116-7099

ZADANIA MILICJI OBYWATELSKIEJ WOBEC KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO (1944–1990). ZARYS ZAGADNIENIA

Zaprezentowany artykuł ma na celu omówienie ewolucji zadań dotyczących działań wobec Kościoła katolickiego, stawianych przez władze komunistycznej Polski przed Milicją Obywatelską (MO). Kształtowanie się tych zadań było ściśle związane ze zmianami światopoglądowymi wśród funkcjonariuszy milicji, z których wielu, zwłaszcza w najwcześniejszym okresie, było katolikami i uczestniczyło w praktykach religijnych. Stąd władze komunistyczne, przed zleceniem „poważniejszych” zadań milicjantom, musiały dokonać czystki w ich szeregach.

W artykule pominięto szczegółowe działania Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej (ZOMO, 1956–1989), ograniczając się do przedstawienia w sposób syntetyczny ich udziału w najgłośniejszych wystąpieniach społecznych na tle religijnym. Przedstawienie wszystkich działań ZOMO przekroczyłoby ramy niniejszego tekstu.

W badaniach dotyczących zwalczania Kościoła w PRL milicja pojawia się na drugim planie. Jest to całkowicie zrozumiałe, gdyż nie odgrywała ona głównej roli w tej działalności. W komunistycznym aparacie represji zadania w zakresie zwalczania Kościoła katolickiego i innych wyznań realizował przede wszystkim Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (UBP, potocznie UB), a następnie Służba Bezpieczeństwa (SB). Milicja najczęściej wykonywała czynności w ramach współdziałania z UB/SB, zlecane jej przez tę służbę oraz zadania doraźne, wynikające z aktualnej sytuacji polityczno-społecznej.

Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), a następnie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW) nie wydały całościowych i przeznaczonych specjalnie dla MO dyspozycji odnośnie do zwalczania Kościoła katolickiego. Inaczej niż w przypadku zaleceń dla UB/SB, w wielu instrukcjach przeznaczonych dla milicji widać pewną ostrożność w określaniu zadań dotyczących Kościoła. Być może wpływ na ten stan rzeczy miał fakt, że duży odsetek funkcjonariuszy MO pełnił służbę i mieszkał na

wsł, gdzie przywiązanie do religii katolickiej było bardzo mocne. Ponadto w mniejszych miejscowościach milicjanci byli bardziej wtopieni w lokalne społeczności i starali się utrzymywać poprawne stosunki zarówno z miejscowym sekretarzem PZPR oraz przewodniczącym Gminnej/Gromadzkiej Rady Narodowej, jak i z proboszczem. Większość dzieci milicjantów była chrzczona, przystępowała do pierwszej komunii świętej i uczęszczała na naukę religii.

Nie oznacza to jednak, że milicja nie wykonywała zadań represyjnych wobec Kościoła. Były one najczęściej związane ze służbą prewencyjną (nakładanie mandatów karnych, sporządzanie wniosków do kolegów do spraw wykroczeń, asysta i zabezpieczenia działań UB/SB) oraz pacyfikacjami wystąpień religijnych i wolnościowych ludności. Funkcjonariusze MO nie prowadzili wobec Kościoła zawansowanej pracy operacyjnej, lecz stosowali proste metody i formy tej pracy, m.in. wykorzystywali do tych działań osoby zaufane (OZ).

MILICJA OBYWATELSKA A KOŚCIÓŁ KATOLICKI W LATACH 1945–1947

Po przejściu władzy w Polsce po II wojnie światowej komuniści nie od razu przystąpili do otwartej walki z Kościołem. Wręcz przeciwnie, stosunki między Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego i później Rządem Tymczasowym a wspólnotą katolicką były w miarę poprawne. W sierpniu 1944 r. wręcz wymuszono reaktywowanie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a wrześniu tego roku zezwolono na naukę religii w szkołach². Zasadniczo nie przeszkadzano w działalności charytatywnej ani wydawniczej Kościoła³. Do wielu środowisk i instytucji publicznych powrócili kapelani. Przedstawiciele władz państwowych uczestniczyli w uroczystościach kościelnych. Znane jest zdjęcie Bolesława Bieruta klęczącego podczas mszy św. w czasie uroczystości, które odbyły się w kwietniu 1946 r. w Szczecinie pod hasłem „Trzymamy straż nad Odrą”.

Takie postępowanie władz miało wpływ na stosunek członków MO do Kościoła. Milicjanci uczestniczyli w mszach św. z okazji świąt i uroczystości państwowych oraz kościelnych⁴. W rozkładzie dnia szkoły szeregowych w Centrum Wyszkozenia MO w Słupsku przewidziano modlitwę poranną i wieczorną⁵. W pamięci podchorążych szkoły oficerskiej zapisały się wspólne modlitewne śpiewy: „Kiedy ranne wstają zorze...” na apelu poran-

¹ W 1947 r. w posterunkach gminnych MO służyło 16 506 funkcjonariuszy, czyli 35,51% wszystkich osób zatrudnionych w milicji – AIPN, 1572/2585, Wykaz stanu osobowego MO według jednostek zgodnie z etatami do rozkazu 022/Org. z 19 IV 1947 r., k. 22–29. Stan funkcjonariuszy w posterunkach wiejskich na przestrzeni lat się zmniejszał i w 1981 r. wynosił 8986 osób, co stanowiło 18,72% zatrudnionych w MO – AIPN, 00133/201, Zestawienie ilościowe posterunków MO z uzupełnieniem etatu „W”, 15 X 1981 r., k. 143.

² J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2003, s. 64.

³ Władze m.in. zgodziły się na wydawanie „Tygodnika Powszechnego” – pisma kurii krakowskiej, „Tygodnika Warszawskiego” – pisma kurii warszawskiej oraz tygodnika „Niedziela” wydawanego w Częstochowie.

⁴ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 154–155; T. Pączek, *Milicja Obywatelska w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1975*, Słupsk 2014, s. 285–286.

⁵ AIPN Gd, 216/5, Program szkolenia komendantów posterunków w Szkole Szeregowych MO z 1947 r., k. 73.

nym i „Wszystkie nasze dzienne sprawy...” na wieczornym⁶. W niedziele chętni – ale pododdziałami – wychodzili na mszę św. do kościoła. Słuchacze wspomnianej szkoły MO wsparli m.in. odbudowę katolickich świątyń w Słupsku, przekazując na ten cel 10 tys. zł⁷. Względnie liberalny stosunek władz do wyznania i praktyk religijnych funkcjonariuszy MO był widoczny w ankietach personalnych, w których milicjanci w znacznej większości w pozycji „wyznanie” wpisywali „rzymskokatolickie”.

W latach 1944–1947 milicja nie była używana do walki z Kościołem. Wyjątkiem były pododdziały operacyjne zorganizowane przy Komendzie Głównej MO (KG MO) oraz komendach wojewódzkich i powiatowych, które brały udział w zwalczaniu podziemia niepodległościowego i stąd mogły uczestniczyć w działaniach przeciwko księżom związanym z podziemiem.

PIERWSZE ZADANIA MO WOBEC KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W LATACH 1948–1949

Zwrot w stosunkach państwo–Kościół nastąpił po sfałszowanych wyborach do Sejmu Ustawodawczego z 19 stycznia 1947 r. Na odprawie w MBP w październiku 1947 r., w referacie wygłoszonym przez dyrektora V Departamentu tego resortu Julię Brystygię oraz w podsumowaniu odprawy przez ministra Stanisława Radkiewicza, sformułowano zadania odnośnie do zwalczania Kościoła przez aparat bezpieczeństwa publicznego. Nie dotyczyło to jednak milicji, która nadal pozostawała poza sferą działań represyjnych wobec Kościoła⁸.

Dopiero pod koniec 1948 r., w uzupełnieniu do instrukcji specjalnej związanej z kolektywizacją wsi⁹, komendant główny MO Franciszek Jóźwiak rozkazał rozszerzyć zakres zainteresowania posterunków gminnych milicji w kierunku rozpoznania politycznego i społecznego oblicza wsi, m.in. o działalność kleru, Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży oraz bractw różańcowych. Rozliczenie tych zadań nastąpiło w kolejnej instrukcji specjalnej z 7 stycznia 1949 r., sporządzonej w związku z kongresem zjednoczonym PPR i PPS¹⁰. Komendant główny MO stwierdził w niej, że milicja nie wykonała dotąd żadnych zadań związanych z działalnością Kościoła. W nowej instrukcji nakazano

⁶ F. Kiciński, *Wspomnienia byłego słuchacza Szkoły Oficerskiej CW MO w Słupsku* [w:] *Pierwszy kurs Szkoły Oficerskiej Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku*, Słupsk 1997, s. 6; B. Maćkowiak, *Moje wspomnienia z nauki w Szkole Oficerskiej CW MO w Słupsku i z pierwszych dni służby po jej ukończeniu* [w:] *Pierwszy kurs...*, s. 19.

⁷ Z. Machura, *Był tu wśród nas na słupskiej ziemi. Opowieść o ks. Janie Ziei*, Słupsk 2007, s. 148.

⁸ *Odprawa w MBP z 13–15 X 1947 r.* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 1: *Lata 1945–1947*, Warszawa 1994, s. 126 n.

⁹ AIPN Gd, 216/70, Specjalna instrukcja komendanta głównego MO, 13 VIII 1948 r., k. 77–84. Uzupełnienie do instrukcji nie ma daty wydania. Podpisane zostało przez Franciszka Jóźwiaka „Witolda”, a więc musiało się ukazać przed 8 III 1949 r., gdy Jóźwiak został odwołany z funkcji komendanta głównego MO. Dotychczas w literaturze przedmiotu utrzymywano, że pierwsze zadania dla MO wobec Kościoła katolickiego postawił minister bezpieczeństwa publicznego Stanisław Radkiewicz w podsumowaniu narady aktywu MBP 25 III 1949 r.

¹⁰ AIPN Gd, 501/2/7, Rozkaz nr 318 komendanta głównego MO wprowadzający do użytku służbowego Instrukcję specjalną, 7 I 1949 r., k. 3–19.

zwracać baczną uwagę na działalność kleru wśród parafian, na terenie szkół, w organizacjach charytatywnych, stowarzyszeniach oraz chórach kościelnych. Ponadto polecono sygnalizować przełożonym i UB próby szerzenia przez kler wrogiej propagandy, zwracając szczególną uwagę na stosunek duchownych do uchwał kongresowych. W tym celu funkcjonariusze MO mieli rozpracowywać osoby duchowne, wykorzystując sieć informacyjną, a także ujawniać fakty niemoralnego prowadzenia się księży i ich kontakty z osobami prowadzącymi działalność „anty państwową”¹¹.

W tym czasie zastępcy komendantów MO ds. polityczno-wychowawczych zaczęli negatywnie wypowiadać się na temat działalności Kościoła, a w listopadzie 1948 r. rozpoczęła się weryfikacja personelu MO. Systematyczne czystki kadrowe przeprowadzano w milicji od 1944 r.¹², jednak teraz celem było usunięcie ze służby m.in. „osób odpowiedzialnych, pozostających pod wpływem kleru”¹³. Chodziło zwłaszcza o wyeliminowanie katolików z kadry kierowniczej MO. Szczególną uwagę zwrócono na komendantów posterunków. „Na stanowisku tym – pisano w rozkazie – nie może pozostać osoba będąca pod wpływem kleru”¹⁴.

W rezultacie zwolniono z milicji 3012 funkcjonariuszy, co stanowiło 6,4% stanu etatowego formacji. Wśród komendantów posterunków odsetek wydalonych ze służby wyniósł 13,8%¹⁵. Nie ma w materiałach źródłowych zestawienia milicjantów zwolnionych z powodów religijnych, nie ulega jednak wątpliwości, że z takich powodów również usuwano funkcjonariuszy.

Walce z religijnością w milicji służył także rozkaz nr 303 komendanta głównego MO z 24 września 1948 r., wprowadzający obowiązek uzyskiwania zgody przełożonych na zawarcie związku małżeńskiego¹⁶. Rozkaz miał na celu nie tylko przeświadczenie kandydatek i kandydatów do małżeństwa pod względem przeszłości kryminalnej i politycznej, lecz także kontrolę ślubów kościelnych zawieranych przez funkcjonariuszy. Milicjanci, którzy wstąpili w związek małżeński bez zezwolenia, byli traktowani różnie, w zależności od tego, jaki ślub zawarli. W 1948 r. z Komendy Powiatowej MO w Słupsku wydalono ze służby dwóch funkcjonariuszy za zawarcie bez zezwolenia ślubów kościelnych, podczas gdy dwóch innych ukarano dyscyplinarnie, ponieważ wstąpili – również bez zezwole-

¹¹ Milicja nigdy nie prowadziła rozpracowań operacyjnych w związku z działalnością Kościoła katolickiego. Można przypuszczać, że Franciszek Józwiak, który został wkrótce odwołany ze stanowiska komendanta głównego MO, usiłował w ten sposób przypodobać się nowemu kierownictwu PZPR, a być może także Radkiewiczowi. Sprawy zespolenia MO z aparatem bezpieczeństwa publicznego były rozpatrywane przez Biuro Polityczne PPR w październiku 1948 r., a o odwołaniu dotychczasowego komendanta głównego MO dyskutowano na posiedzeniu Biura Politycznego PZPR w styczniu 1949 r. Józwiak na pewno miał wiedzę o możliwości odwołania go ze stanowiska. Znał również krytykę dotychczasowych działań milicji w zakresie spraw politycznych. Być może ta krytyka była powodem wydania rozkazu nr 318.

¹² Zob. P. Majer, „Oczyszczanie” szeregów Milicji Obywatelskiej w latach 1944–1954 [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą. Z dziejów lustracji na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, P. Majer, Olsztyn 2009, s. 119–140; T. Pączek, *Weryfikacja funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej w powiecie słupskim w latach 1945–1949* [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą...*, s. 167–184.

¹³ AIPN, 00342/9 t. 2, Rozkaz nr 312 komendanta głównego Milicji Obywatelskiej, 10 XI 1948 r., k. 215–217.

¹⁴ *Ibidem*, k. 216.

¹⁵ P. Majer, „Oczyszczanie” szeregów Milicji Obywatelskiej..., s. 134.

¹⁶ AIPN, 0342/7, t. 1, Rozkaz nr 303 komendanta głównego MO z dnia w sprawie uzyskiwania zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego przez funkcjonariuszy MO, 24 IX 1948 r., k. 298–299.

nia – w związki cywilne¹⁷. Podczas kontroli okazało się, że w słupekiej jednostce jedenaśtu funkcjonariuszy zawarło śluby kościelne¹⁸. Zjawisko to dotyczyło nie tylko powiatu słupekiego, ale całego kraju¹⁹.

Nowy kurs wobec Kościoła miał również przełożenie na politykę przyjęć do milicji. W latach czterdziestych, a także później, kierownictwo MO zwracało się często do partii politycznych oraz organizacji społecznych o przeprowadzenie akcji werbunkowej. W pismach Komitetu Powiatowego PPR w Słupsku, rozesłanych do komitetów gminnych PPR, możemy przeczytać: „Przed Partią stanęło nowe zagadnienie wzmocnienia szeregów MO zdrowym elementem partyjnym, pewnym politycznie, oddanym sprawie demokracji [...] Kandydaci winni się rekrutować z synów robotniczych, chłopskich i robotników rolnych. W typowaniu należy zwrócić uwagę na oddanie Partii, na stosunek do religii, nie może być praktykującym i wierzącym katolikiem. Posiadać zamiłowanie do służby w MO”²⁰.

Polityka kadrowa milicji zmierzała przede wszystkim do wyeliminowania z szeregów osób „niepoprawnych politycznie” i upartyjnienia kadr. W marcu 1946 r. ok. 30% członków MO należało do PPR, a już w lipcu 1947 r. – 75%²¹.

WSPÓŁPRACA MO Z APARATEM BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO W ZWALCZANIU KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W LATACH 1949–1954

Postępująca stalinizacja Polski, której symbolem stało się sierpniowo-wrześniowe Plenum KC PPR i odsunięcie Władysława Gomułki oraz jego ekipy od władzy, nie mogła ominąć resortu bezpieczeństwa publicznego. Milicja była podporządkowana MBP, stanowiła jednak autonomiczną formację. Franciszek Jóźwiak, pierwszy komendant główny MO, kojarzony z Gomułką i często szukający u niego wsparcia, został zmuszony do odejścia. Jego następcą został Józef Konarzewski – człowiek bardziej uległy Stanisławowi Radkiewiczowi.

Następstwem zmian na szczeblu politycznym były zmiany w MBP. Na mocy rozkazu ministra bezpieczeństwa publicznego z 18 marca 1949 r. milicja na każdym szczeblu została powiązana z aparatem bezpieczeństwa. Komendanci wojewódzcy MO zostali zastępcami szefów Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP), a komendanci powiatowi MO stali się zastępcami szefów Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) ds. milicyjnych, zachowując dotychczasową tytułaturę²².

¹⁷ AIPN Sz, 0117/584, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych, 2 IX 1948 r., b.p.; *ibidem*, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych, 1 XII 1948 r., b.p.

¹⁸ AIPN, 707/534, t. 1, Sprawozdanie z pobytu w Słupsku, 19 X 1949 r., k. 96. Na sprawozdaniu widnieje nieczytelny podpis. Z dokumentu wynika, że sporządzającym sprawozdanie był oficer z KW MO w Szczecinie.

¹⁹ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 142 n.

²⁰ AP w Koszalinie, Komitet Powiatowy PPR w Słupsku, 680/II/33, Pismo Komitetu Powiatowego PPR w Słupsku do Komitetu Gminnego PPR w Mikorowie, 24 VIII 1948 r., k. 48.

²¹ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 93–94.

²² *Rozkaz nr 13 ministra bezpieczeństwa publicznego, 18 III 1949 r.* [w:] P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie władzy PRL. Zarys problematyki i źródła*, Toruń 2003, s. 216–219.

Wkrótce po wydaniu tego rozkazu odbyła się narada w MBP, na której referat wygłosił Radkiewicz, stwierdzając m.in., że następuje aktywizacja części reakcyjnego kleru, która jest legalna, a najbardziej wojująca i powiązana z podziemiem oraz obcym wywiadem²³. W podsumowaniu odprawy minister dodał, że posterunki gminne MO powinny stanowić przedłużenie UBP w terenie, oraz nakazał posterunkowym zbieranie informacji o działalności kleru i przekazywanie ich aparatowi bezpieczeństwa²⁴.

Głos w tej sprawie zabrał również komendant główny MO na odprawie z kierownictwem KG MO i komendantami wojewódzkimi. Józef Konarzewski krytycznie odniósł się do postaw funkcjonariuszy, zarówno religijnych, jak i skrajnie antyklerykalnych. Stwierdził: „Z jednej strony chodzenie do spowiedzi i wydawanie tajemnic służbowych, kumanie się z plebanią, z drugiej strony niszczenie po pijanemu przedmiotów kultu, krzyży, obrazów, co miało miejsce w [województwie] warszawskim, rzeszowskim, kieleckim i gdzie indziej [...], a co jest prowokacją. [...] Widać powszechną nieumiejętność postępowania. W [powiecie] chrzanowskim legitymuje się biskupa Czajkę²⁵ i doprowadza do komisariatu [...], a w województwie wrocławskim zastępca komendanta powiatowego MO do spraw polityczno-wychowawczych zdejmuje krzyże ze ścian i depcze na podłodze”²⁶.

Wpisanie MO w walkę z Kościołem katolickim stało się faktem. Bezpośrednie podporządkowanie komendantów jej jednostek szefom UBP ułatwiło stawianie zadań milicji w tym zakresie. Jak wynika z przytoczonej powyżej wypowiedzi komendanta głównego MO, zielone światło dla represjonowania Kościoła katolickiego przez milicję wywołało fanatyzm antyklerykalny części funkcjonariuszy.

Zakres zadań dla MO odnośnie do Kościoła katolickiego systematycznie się zwiększał. W 1949 r., w związku z rocznicą uchwalenia Konstytucji 3 maja, milicjanci zostali zobowiązani do ujawniania ulotek i napisów „antypaństwowych” oraz obstawienia wraz z pracownikami UB kościołów, w szczególności akademickich²⁷. Przed świętem Bożego Ciała funkcjonariusze mieli oficjalnie uzyskać od proboszczów informacje odnośnie do trasy procesji. W przypadku, gdyby procesje skupiały wiernych ze wszystkich parafii w mieście, komendant MO miał podjąć starania, aby ustalić trasę procesji bocznymi ulicami²⁸.

27 czerwca tego roku została wprowadzona do użytku służbowego nowa instrukcja operacyjna dla milicji²⁹. Była ona w większości poświęcona zwalczaniu przestępczości kryminalnej, jednak nie zabrakło w niej akcentów politycznych. Przy pomocy sieci informacyjnej funkcjonariusze mieli zdobywać informacje, m.in. o nastrojach politycznych na terenie wsi i miast. Instrukcja wprowadziła nowy podział osobowych źródeł infor-

²³ *Materiały narady aktywu MPB w daniach 23–25 III 1949 r.* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 2: *Lata 1948–1949*, Warszawa 1996, s. 121.

²⁴ *Ibidem*, s. 152.

²⁵ Stanisław Czajka, biskup pomocniczy diecezji częstochowskiej w latach 1944–1965.

²⁶ AIPN Gd, 216/70, Referat wstępny komendanta głównego MO na odprawie 30 i 31 V 1949 r., k. 310.

²⁷ *Instrukcja nr 10, 25 IV 1949 r.* [w:] *Instrukcje, wytyczne, okólniki, dyrektor Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953*, wybór i oprac. A. Dziurok, ks. J. Marecki, F. Musiał, Kraków–Katowice 2012, s. 144–146.

²⁸ *Instrukcja nr 17, 4 VI 1949 r.* [w:] *Instrukcje, wytyczne, okólniki...*, s. 153–154.

²⁹ AIPN, 0342/7, t. 2, Rozkaz nr 338 komendanta głównego MO wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o organizacji sieci informacyjnej w jednostkach MO, 27 VI 1949 r., k. 30–55.

macji – na agenta, informatora i osobę zaufaną (OZ). Dwóm pierwszym nie wolno było rozpracowywać środowisk politycznych. Na tę działalność nastawiona była sieć OZ³⁰. Funkcjonariusze mieli za zadanie uzyskiwać od nich informacje m.in. o tzw. wrogię działalności kleru. Od osób zaufanych milicjanci nie pobierali zobowiązań o współpracy, a przekazane informacje dokumentowali w notatkach służbowych. Osoby te nie podlegały również rejestrowaniu w ewidencji operacyjnej MO.

W 1950 r. posterunkowi milicji otrzymali zadanie rozpoznania liczby osób działających w radach kościelnych. Na posterunkach sporządzano imienne spisy osób działających w radach i przesyłano je do UB³¹. W tymże roku posterunki MO miały powiadamiać aparat bezpieczeństwa publicznego o organizowaniu misji i rekolekcji na swoim terenie w związku z akcją blokowania działalności misyjnej Kościoła, prowadzoną przez UB³².

Schemat sprawozdań milicyjnych nie pozwala na ustalenie ilości informacji przekazanych do UB, dotyczących Kościoła katolickiego. Z danych za IV kwartał 1951 r. wynika, że MO uzyskała od osób zaufanych 81 972 informacje, z czego 11 317, tj. 14,3%, przekazała aparatowi bezpieczeństwa publicznego³³.

W największych akcjach antykościelnych, jak uwięzienie prymasa Polski, kardynała Stefana Wyszyńskiego³⁴, proces biskupa Czesława Kaczmarka³⁵ oraz proces kurii krakowskiej³⁶, milicja praktycznie nie brała udziału. Po pierwsze były to zbyt poważne sprawy z punktu widzenia ówczesnego państwa, aby jakieś zadania zlecać milicji. Po drugie między UB a MO występowało wiele animozji, które utrudniały współdziałanie w tej delikatnej materii³⁷. Aparat bezpieczeństwa publicznego i podlegający mu pion specjalny MO³⁸ m.in. tropił postawy religijne wśród milicjantów. Nie mogło to uchodzić uwadze szeregowych funkcjonariuszy, a przecież to oni, a nie oficerowie, wykonywali czynności służbowe leżące u podstaw działań MO.

³⁰ *Ibidem*, k. 33.

³¹ AIPN Sz, 0171/611, Analiza bezpieczeństwa Słupska i powiatu słupskiego komendanta powiatowego MO w Słupsku, 22 VIII 1950 r., k. 35.

³² *Pismo WUBP w Krakowie do szefów PUBP województwa krakowskiego z 1950 r.* [w:] *Instrukcje, wytyczne, okólniki...*, s. 359–360.

³³ AIPN, 0326/58, Zestawienie statystyczne stanu i wyników pracy sieci informacyjnej MO za IV kwartał 1951 r., k. 1–4.

³⁴ S. Wyszyński, *Zapiski więzienne*, Warszawa 2001, s.11 n; J. Żaryn, *Aresztowanie Prymasa Polski – okoliczności, przebieg, konsekwencje (1953–1956)*, „*Studia Prymasowskie*” 2007, t. 1, s. 47–69; R. Łatka, B. Mackiewicz, D. Zamiatała, *Kardynał Stefan Wyszyński 1901–1981*, Warszawa 2019, s. 176 n.

³⁵ *Proces księdza biskupa Kaczmarka i innych członków ośrodka antypaństwowego i antyludowego. Stenogram procesu odbytego przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Warszawie w dniach 14 IX–21 IX 1953 r.*, red. J. Siemianowski, Warszawa 1953, *passim*; B. Noszczak, *Polityka władz PRL wobec izolowanego biskupa Czesława Kaczmarka (1953–1956)*, „*Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej*” 2009, nr 2, s. 291–323; R. Gryz, *Biskup kielecki Czesław Kaczmarek w starciu z komunistycznym totalitaryzmem (1945–1963)*, „*Kieleckie Studia Teologiczne*” 2005, nr 4, s. 199–226; J. Śledzianowski, *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 1991, s. 123 n.

³⁶ F. Musiał, M. Lasota, *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*, Kraków 2003, s. 127 n; *Do prześladowania nie daliśmy powodu. Materiały z sesji poświęconej procesowi Kurii krakowskiej*, red. R. Terlecki, Kraków 2003, *passim*.

³⁷ Na temat zadrzań, a nawet wrogości między tymi dwiema służbami w latach 1944–1956 zob. P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 238 n; T. Pączek, *Milicja Obywatelska...*, s. 277 n.

³⁸ O pionie inwigilujących funkcjonariuszy MO zob. T. Pączek, *Aparat kontroli wewnętrznej zwalczający przestępczość w Milicji Obywatelskiej (1945–1990)*, „*Aparat Represji w Polsce Ludowej*” 2018, nr 1/16, s. 219–242.

ODWILŻ PAŹDZIERNIKOWA 1956 R. I WZROST PRAKTYK RELIGIJNYCH WŚRÓD FUNKCJONARIUSZY MO

Reorganizacja aparatu represji, która rozpoczęła się w 1954 r., przyniosła oddzielenie milicji od aparatu bezpieczeństwa publicznego. 20 lipca tego roku został uchwalony dekret o Milicji Obywatelskiej³⁹, a 7 grudnia dekret Rady Państwa o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego⁴⁰. Na mocy tego ostatniego aktu prawnego zlikwidowano MBP, a w jego miejsce powołano dwa odrębne organy administracji państwowej: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (KdsBP)⁴¹. Milicja została oddzielona od aparatu bezpieczeństwa publicznego i włączona do struktur MSW.

Wśród spraw podlegających MO w nowej strukturze aparatu represji PRL nie było mowy o jakimkolwiek jej zaangażowaniu w zwalczanie Kościoła⁴². Również w kolejnych instrukcjach operacyjnych MO z 1954⁴³ i 1956 r.⁴⁴ brak było akcentów politycznych. Wolne od zadań związanych z Kościołem było także zarządzenie z 9 lipca 1955 r. o współdziałaniu MO i KdsBP⁴⁵. Nakazywało ono jedynie milicji reagować na wystąpienia „anty państwowe”. Fakt, że nie pisano wprost o współdziałaniu obu służb w zwalczaniu Kościoła katolickiego, nie przesądzał o braku możliwości takiej współpracy. „Działalność antypaństwowa” w systemie prawnym PRL, a w szczególności w języku aparatu represji, była pojęciem bardzo pojemnym⁴⁶.

Poprawa stosunków państwo–Kościół nastąpiła po tzw. odwilży październikowej 1956 r. Nowy I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka, który sam był represjonowany w czasach stalinowskich, dążył – jak się wydawało – do normalizacji tych stosunków. Symbolem nowego otwarcia stały się: uwolnienie prymasa, powrót nauki religii do szkół, powołanie Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu oraz uchylene dekretu z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych⁴⁷.

³⁹ Dz.U. 1954, nr 34, poz. 143.

⁴⁰ Dz.U. 1954, nr 54, poz. 269.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² AIPN, 1584/79, Sprawy wykonywane przez dotychczasowe Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, które przechodzą w zakres kompetencji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, b.d., k. 1–6.

⁴³ AIPN, 0342/45, Rozkaz nr 1/54 komendanta głównego MO wprowadzający do użytku służbowego Tymczasową instrukcję o zasadach i organizacji pracy z siecią agenturalną i prowadzeniu spraw operacyjnej ewidencji, 10 VI 1954 r., k. 110–141.

⁴⁴ Główne Archiwum Policji w Warszawie (GAP), 4/58, Rozkaz nr 12/56 komendanta głównego MO wprowadzający do użytku służbowego Wytyczne o stosowaniu poufnych form uzyskiwania informacji w pracy dzielnicowych i funkcjonariuszy międzygromadzkich posterunków MO, 24 V 1956 r., k. 342–348; *ibidem*, Rozkaz nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o pracy agenturalnej w MO, 24 V 1956 r., k. 383–459.

⁴⁵ GAP, 72x/4, Zarządzenie nr 065/55 przewodniczącego Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego i ministra spraw wewnętrznych o zasadach współpracy organów bezpieczeństwa publicznego i Milicji Obywatelskiej, 19 VII 1955 r., b.p.

⁴⁶ Zob. P. Kładczyński, *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956)*, Warszawa 2004, s. 78 n.

⁴⁷ R. Łatka, *Prymas Stefan Wyszyński w okresie przelomu 1956–1957*, „Saeculum Christianum” 2020, t. XXVII, nr 2, s. 207–218; P. Raina, *Kardynał Wyszyński*, t. 2: *Losy więzienne*, Warszawa 1995, s. 199–205; A. Dudek,

Zmiany te miały oczywiście wpływ na Milicję Obywatelską. Jej funkcjonariusze, pozbawieni nadzoru MBP, poczuli się w jakiejś mierze swobodniejsi, co przejawiało się m.in. wzrostem postaw religijnych. Taka sytuacja zaniepokoiła władze milicyjne i partyjne. Według nich zapobiegać temu wzrostowi miały przede wszystkim organizacje partyjne w MO. Według danych z 1953 r. odsetek członków PZPR w milicji wynosił 70% całego stanu osobowego⁴⁸. Jednak podczas kontroli jednostki ZOMO w Radomiu stwierdzono, że na zebraniach POP nie porusza się w ogóle problemu religijności funkcjonariuszy MO. Co więcej, jeden z milicjantów zawiesił na sali żołnierskiej święty obrazek, a wielu innych nosiło medaliki. Żony i dzieci milicjantów uczęszczały do kościoła. Nasilającym się zjawiskiem było branie ślubów kościelnych przez funkcjonariuszy MO⁴⁹. W obrzędach religijnych brali udział również oficerowie milicji. Praktykujący funkcjonariusze w większości należeli do PZPR, a nawet piastowali funkcje sekretarzy POP⁵⁰. Komendant wojewódzki MO w Bydgoszczy Kazimierz Chojnacki stwierdził: „Na pewno nie jest to dla nas uciechą, że funkcjonariusze chodzą do kościoła. Trzeba nam stwierdzić, że w milicji pracuje duża ilość wierzących i praktykujących. Ludzi w organach dzielimy na kategorie – inaczej wymagamy od zwykłego milicjanta i inaczej od oficera, który nie powinien być ani wierzącym, ani też praktykującym. Inaczej trzeba już nam widzieć ludzi w pionie bezpieczeństwa, gdzie nie powinien być ani jeden pracownik wierzącym. Chcielibyśmy, ażeby ta milicja nie była wierząca, ale na razie się tego nie spodziewamy”⁵¹. Narada aktywu PZPR komend wojewódzkich MO po części potwierdziła, że wspomniane zjawiska występowały w całym kraju⁵².

Separacja MO od aparatu bezpieczeństwa publicznego trwała zaledwie dwa lata. 13 listopada 1956 r. Sejm PRL przyjął ustawę, która znosiła Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego, powierzając sprawy bezpieczeństwa państwa ministrowi spraw wewnętrznych⁵³. Urzędem centralnym dla Służby Bezpieczeństwa stało się MSW, a dla milicji takim urzędem pozostała KG MO. Natomiast w terenie SB wkomponowano w jednostki milicji. Na szczeblu komend wojewódzkich MO powstały ogniwa odpowiadające strukturze ogniw SB w MSW, które nadzorowali zastępcy – I i II – komendanta wojewódzkiego ds. bezpieczeństwa. Z kolei w znacznej większości komend powiatowych milicji utworzono referaty ds. bezpieczeństwa i stanowisko zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa⁵⁴.

Krótkotrwała normalizacja w stosunkach Kościół–państwo (1956–1957), „Polska 1944–1989. Studia i materiały” 1995, nr 1, s. 185–199.

⁴⁸ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 353.

⁴⁹ AAN, KC PZPR, 237/XIV/164, Sprawozdanie z dokonanej kontroli POP PZPR przy KM MO w Radomiu przez Edwarda Dzierżckiego z ramienia KW PZPR w Kielcach, 9 IX 1957 r., k. 61–62.

⁵⁰ AAN, KC PZPR, 237/XIV/164, Notatka z wykonania polecenia Komisji Sprawiedliwości i Porządku Publicznego KC PZPR dot. rozeznania stanu polityczno-moralnego i dyscypliny w jednostkach Milicji Obywatelskiej województwa białostockiego, 11 IX 1957 r., k. 79–80.

⁵¹ Cyt. za: P. Rybarczyk, „...każdego klerykała z milicji będziemy pędzić!”. *Zwalczanie praktyk religijnych wśród funkcjonariuszy KW MO w Bydgoszczy po Październiku 56*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej” 2008, nr 1/6, s. 278.

⁵² AAN, KC PZPR, 237/IX/157, Protokół z narady sekretarzy organizacji partyjnych komend wojewódzkich i wyższych miejskich, 20 IX 1957 r., k. 11–18. Zob. też: P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 406–409.

⁵³ Dz.U. 1956, nr 54, poz. 241.

⁵⁴ Zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 21 n; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 33, 128.

NOWE ZADANIA MILICJI WOBEC KOŚCIOŁA (1958–1970)

Normalizacja stosunków między państwem a Kościołem po dojściu Władysława Gomułki do władzy nie trwała długo. Ogłoszenie przez prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego programu Wielkiej Nowenny (1957–1966) w ramach obchodów tysiąclecia chrztu Polski (Milenium) wywołało ponowny atak na Kościół ze strony władz komunistycznych. Do działań przeciw Kościołowi skierowano również milicję. Wytyczne Departamentu III MSW⁵⁵ z 1958 r. nakazywały MO zbierać informacje o wrogiej działalności kleru oraz reagować na naruszenia prawa w działalności politycznej, społecznej i administracyjnej Kościoła⁵⁶.

21 lipca 1958 r. funkcjonariusze MO asystowali przy przeszukaniu pomieszczeń Instytutu Prymasowskiego Ślubów Narodu na Jasnej Górze w celu znalezienia nielegalnych wydawnictw. Akcją kierował zastępca dyrektora III Departamentu MSW płk Stanisław Morawski oraz prokurator Jan Baboń. Podczas przeszukania kiosku z wydawnictwami na dziedzińcu klasztoru doszło do protestu zgromadzonych tam wiernych. Wówczas wezwano ZOMO z Częstochowy. Jego funkcjonariusze przy wyłączonych światłach w klasztorze, w ciemności, dokonali brutalnej pacyfikacji zgromadzonych, bijąc pałkami m.in. księży i zakonników⁵⁷.

Jednym z elementów powrotu terroru wobec Kościoła hierarchicznego i społeczności katolickiej była akcja zdejmowania krzyży w szkołach w 1958 r.⁵⁸ Sprawa przestrzegania tzw. zasad świeckości szkoły stanęła na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR w dniu 26 czerwca 1958 r. Jerzy Sztachelski, pełnomocnik rządu do spraw stosunków z Kościołem i jednocześnie kierownik Urzędu do spraw Wyznań stwierdził, że należy przestrzegać twardej zasady, iż szkoła jest państwowa i świecka. Zaznaczył, że nie można wyrazić zgody na zawieszanie krzyży w szkołach i należy je zdjąć w okresie wakacyjnym⁵⁹. W tym duchu został wydany okólnik nr 26 ministra oświaty z 4 sierpnia 1958 r. w sprawie przestrzegania zasad świeckości szkoły⁶⁰.

⁵⁵ W ówczesnym czasie Departament III MSW zajmował się m.in. zwalczaniem Kościoła katolickiego.

⁵⁶ Wytyczne Departamentu III MSW w sprawie zwalczania wrogiej działalności kleru i aktywu katolickiego, 17 VII 1958 r. [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościoła i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 211–217.

⁵⁷ B. Noszczak, *Antymilenium. Konflikt państwa z Kościołem na tle obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956–1966/1967)*, Warszawa 2020, s. 198–199; Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009, s. 157 n; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 137–145; A. Dudek, T. Marszałkowski, *Walki uliczne w PRL 1956–1989*, Kraków 1999, s. 86.

⁵⁸ Na temat akcji dekrucyfikacyjnej w 1958 r. w wymiarze lokalnym ukazało się wiele artykułów – zob. D. Misiejuk, *Akcja dekrucyfikacyjna w szkołach województwa opolskiego w 1958 r. Wstęp do zagadnienia*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2019, t. LXXIV, s. 27–44 i tamże podane opracowania.

⁵⁹ *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kocharński, K. Persak, Warszawa 2000, s. 301–302.

⁶⁰ Dz. Urz. Min. Ośw., 1958, nr 9, poz. 123.

Władze, licząc się z oporem społecznym, zaangażowały w akcję usunięcia krzyży ze szkół SB oraz MO. Monitorowaniem całej operacji i prowadzeniem spraw śledczych zajmowała się Służba Bezpieczeństwa, natomiast milicja była wykorzystywana doraźnie do ochrony szkół przed zakłóceniami porządku przez rodziców. Polecono milicjantom, aby w przypadkach tych zakłóceń sporządzali wnioski o ukaranie do kolegium. Funkcjonariusze swoje zadania wykonywali opieszale, świadczy o tym przynajmniej sytuacja w województwie koszalińskim. Kierownik Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium WRN w Koszalinie w piśmie do I sekretarza KW PZPR skarżył się, że do 12 września 1958 r. nie wpłynął żaden wniosek ze strony milicji o ukaranie winnych naruszenia porządku w szkołach. W tej sprawie odbył rozmowę z komendantem wojewódzkim MO w Koszalinie, aby ten zdyscyplinował swoich podwładnych. Rozmowa najwyraźniej poskutkowała, gdyż w związku z akcją usunięcia krzyży ze szkół w województwie koszalińskim MO skierowała ogółem 125 wniosków o ukaranie⁶¹. Według danych urzędów centralnych w „wojnie o krzyże” aresztowano 182 osoby, zatrzymano do wyjaśnienia 608, skierowano wnioski do kolegium przeciw 1437, z 2357 przeprowadzono rozmowy ostrzegawcze⁶².

Do działań zaangażowano również ZOMO, gdyż w wielu miejscach pojawiły się wystąpienia społeczne. Do największych demonstracji w obronie krzyża doszło w Stargardzie Szczecińskim, Nowym Dworze Mazowieckim, Trzebini, Radomiu, Trzebuni pow. Myślenice, Ładnej pow. Tarnów i Słopicach pow. Limanowa. W sumie do 15 września 1958 r. odnotowano 832 demonstracje, 112 przypadków bojkotu zajęć w szkołach i 70 okupowania szkół oraz ponad 1300 – ponownego zawieszenia krzyży. W tym czasie aż 41 razy wykorzystano ZOMO do pacyfikacji protestów⁶³.

W latach 1959–1960 odnotowano kilka znaczących protestów społecznych z pobudek religijnych. 26 czerwca 1959 r. w Kraśniku Fabrycznym doszło do wystąpień społecznych w obronie kaplicy⁶⁴. 27 kwietnia 1960 r. mieszkańcy Nowej Huty zaprotestowali przeciw usunięciu krzyża z miejsca, w którym miał stanąć kościół⁶⁵. Ponad miesiąc później,

⁶¹ T. Pączek, *Akcja usunięcia krzyży w szkołach w województwie koszalińskim w 1958 r. Geneza, przebieg, represje* [w:] *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa i P. Knap, Szczecin 2011, s. 113. W województwie zielonogórskim MO skierowała tylko 17 wniosków o ukaranie do kolegium – K. Brzechczyn, *Protesty przeciwko zdejmowaniu krzyży w szkołach województwa zielonogórskiego w sierpniu–wrześniu 1958 roku* [w:] *Kultura i społeczeństwo na Środkowym Nadodrzu w XIX i XX wieku*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, Zielona Góra 2008, s. 241.

⁶² H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa 1944–1961*, Białystok 1997, s. 235.

⁶³ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 610, Informacja nr 17 o działalności kleru w związku z rozpoczęciem roku szkolnego, 6 IX 1958 r., k. 82–86; A. Dziurok, „Wojny krzyżowe”. *Katolicy świeccy w obronie krzyża i nauki religii*, „Biuletyn IPN” 2018, nr 7/8, s. 68–69; A. Dudek, T. Marszałkowski, *Walki uliczne...*, s. 88.

⁶⁴ M. Dąbrowski, *Wydarzenia 26 czerwca 1959 r. w Kraśniku Fabrycznym. Przyczyny – przebieg – represje*, Warszawa–Lublin 2020, s. 95 n.

⁶⁵ A. Kozłowska, *Dwa dni z dziejów PRL. Wydarzenia z kwietnia 1960 r. w Nowej Hucie* [w:] *Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL*, red. A. Chojnowski, M. Kula, Warszawa 1998, s. 144 n; T. Gąsiorowski, *Walki o nowohucki krzyż w kwietniu 1960 r. w dokumentach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przechowywanych w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie* [w:] *Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. R. Terlecki, M. Lasota, J. Szarek, Kraków 2002, s. 18 n; M. Przybysz, „Wczoraj w Nowej Hucie była straszna awantura...”, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1, s. 247–270.

30 maja 1960 r., doszło do protestu w obronie Domu Katolickiego w Zielonej Górze⁶⁶, a 26 czerwca społeczność Gliwic sprzeciwiła się usunięciu krzyża z miejsca budowy przyszłej świątyni⁶⁷. Wszystkie protesty zostały brutalnie stłumione przez ZOMO oraz milicjantów z jednostek terenowych. Kilkaset osób zostało zatrzymanych i pobitych, a dziesiątki skazanych na kary pozbawienia wolności. Najtragiczniejsze zdarzenia miały miejsce w Nowej Hucie, gdzie milicja wobec demonstrantów użyła broni palnej. Według oficjalnych danych wystrzelono 140 pocisków, raniąc sześć osób⁶⁸.

Milicja była również wykorzystywana przy likwidacjach niższych seminariów duchownych, kaplic szpitalnych i innych placówek kościelnych⁶⁹. Rola funkcjonariuszy MO sprowadzała się do asystowania urzędnikom, którzy przeprowadzali likwidację placówki kościelnej lub kaplicy. Niektóre likwidacje, m.in. w Toruniu⁷⁰ oraz Przemyślu⁷¹, miały tak dramatyczny przebieg, że musiały zostać użyte siły ZOMO. Służba Bezpieczeństwa informowała: „Współpraca z MO układa się pomyślnie [...] szczególnie przy likwidacji kaplic szpitalnych i eksmisji, nie napotykamy na trudności w tym przedmiocie – o każdej zamierzonej akcji służba mundurowa zawiadamiana jest wcześniej, by wspólnie opracować plan zabezpieczenia”⁷².

Milicja brała także udział w karaniu mandatami księży, którzy bez zgody władz organizowali zbiórki ofiar, procesje oraz wywieszali flagi papieskie. Nie ma danych z całego kraju, zestawienie z województwa koszalińskiego za lata 1959–1962 zawiera nazwiska jedynie siedmiu księży, którym wystawiono mandaty karne, na 150 pełniących posługę w tym czasie⁷³.

Nadal „problemy” w walce z Kościołem sprawiały posterunki MO. Na mocy ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. o systemie oświaty i wychowania nauka religii została usunięta ze szkół i przeniesiona do punktów katechetycznych⁷⁴. Państwo wymagało rejestracji każdego punktu we właściwej Powiatowej Radzie Narodowej. Nietrudno się domyślić,

⁶⁶ *Wydarzenia zielonogórskie w 1960 r.*, red. T. Dzwonkowski, Poznań–Warszawa–Zielona Góra 2010, s. 87 n.

⁶⁷ A. Dziurok, B. Tracz, *W obronie krzyża. Protest w Gliwicach w 1960 roku*, Katowice–Gliwice–Warszawa 2020, s. 96 n.

⁶⁸ AIPN, 1044/2, Sprawozdanie z przebiegu i działań MO na terenie dzielnicy Nowa Huta miasta Krakowa 27–28 IV 1960 r., k. 292.

⁶⁹ Zob. A. Mezglewski, *Proces likwidacji niższych seminariów duchownych w latach 1959–1963*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. IV, s. 31–57; K. Konkol, *Organy bezpieczeństwa wobec niższego seminarium duchownego w Słupsku*, „Słupskie Studia Historyczne” 2014, nr 20, s. 209–238; A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995, s. 153 n.

⁷⁰ AIPN, 1585/27, Informacja z przebiegu likwidacji Niższego Seminarium Duchownego w Toruniu i dalszych zajęć wynikłych na tym tle, k. 177–191.

⁷¹ AIPN, 01253/45, Protokół 017/63 z posiedzenia Kolegium MSW, 23 X 1963 r., k. 102–109.

⁷² AIPN Sz, 00103/152/23, Sprawozdanie Samodzielnej Sekcji IV KW MO w Koszalinie za 1962 r. z 28 I 1963 r., k. 88.

⁷³ AP Koszalin, KW PZPR w Koszalinie, 3149, Ukaranie księży w postępowaniu mandatowym w okresie od 1959 r. do 1 VII 1962 r.

⁷⁴ Dz.U. 1961 r., nr 32, poz. 160. Art. 2 ustawy brzmiał: „Szkoly i inne placowki oswiatowo-wychowawcze sa instytucjami swieckimi. Calokształt nauczania w tych instytucjach ma charakter swiecki”; Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 19 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych, Dz.Urz. Min. Ośw. i Wych. nr 10, poz. 124.

że władze utrudniały, jak tylko mogły, rejestrację salek katechetycznych i nauczanie religii⁷⁵. Na jednym z zebrań organizacji PZPR w Komendzie Powiatowej MO w Słupsku komendant powiatowy stwierdził: „Kler podnosi głowę, a brak jest reakcji ze strony posterunków MO. Funkcjonariusze posterunków winni zwracać uwagę na punkty katechetyczne, gdyż zgodnie z zarządzeniem Ministra Oświaty na otwarcie punktu musi wydać zgodę Inspektor Oświaty. Ponadto wszyscy księża mieli podpisać umowy z Prezydium Rady Narodowej, a nie podpisali. Komendanci posterunków MO w przypadku stwierdzenia otwarcia punktu katechetycznego winni meldować do Komendy celem ustalenia czy ksiądz posiada zezwolenie czy też nie”⁷⁶.

Do ostrej konfrontacji państwa komunistycznego z Kościołem doszło podczas obchodów Tysiąclecia (Chrztu) Państwa Polskiego (tzw. Milenium). Do tej rocznicy władze państwowe przygotowały się bardzo starannie. Na szczeblu centralnym powołano Komisję Partyjno-Rządową ds. Uroczystości Tysiąclecia, a w MSW powstał Centralny Zespół Koordynacyjny, w którego skład weszli m.in. przedstawiciele KG MO. W każdym województwie powołano specjalne sztaby składające się z przedstawicieli Wydziału ds. Wyznań, Wojewódzkich Rad Narodowych, Komitetów Wojewódzkich PZPR, SB i MO. MSW wydało również odpowiednią instrukcję dla kolegów ds. wykroczeń⁷⁷. W komendach powiatowych milicji utworzono specjalne grupy składające się z funkcjonariuszy SB i MO w celu „zabezpieczenia uroczystości milenijnych”⁷⁸.

Milicjanci mieli reagować na wykroczenia drogowe, nadzorować przestrzeganie zarządzeń administracyjnych, zapobiegać nielegalnemu stawianiu krzyży, kapliczek i innych symboli kultu religijnego⁷⁹. W walkę z Kościołem w ramach obchodów Milenium została zaangażowana praktycznie cała MO – dzielnicowi, posterunkowi, milicjanci operacyjni, ZOMO oraz Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej (ORMO)⁸⁰. Po raz pierwszy w historii użyto sił milicyjnych w walce z Kościołem na taką skalę.

Najbardziej znanym zdarzeniem obchodów milenijnych, w których brała udział MO, było tzw. aresztowanie kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Kopia obrazu, poświęcona przez papieża Piusa XII, rozpoczęła swoją pielgrzymkę po Polsce w sierpniu 1957 r. od archikatedry warszawskiej. Początkowo władze nie przeszkadzały w tej peregrynacji, jednak w 1966 r. zdecydowały się na jej przerwaniu. Po raz pierwszy do zatrzymania

⁷⁵ Zob. H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej...*, s. 287–289; Z. Stanuch, *Walka o religię. Katechizacja szkolna i pozaszkolna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961*, Szczecin 2014, s. 165 n.

⁷⁶ AP Koszalin, KW PZPR w Koszalinie, 739/1, Protokół z zebrania POP PZPR KP MO w Słupsku, 4 IX 1961 r., b.p.

⁷⁷ *Pismo nr 0316/9/66 PWRN w Białymstoku do MSW w Warszawie, 9 XI 1966 r.* [w:] *Uroczystości milenijne w 1966 r. Sprawozdania urzędów spraw wewnętrznych*, oprac. W. Chudzik, I. Marczak, A. Napieralski, M. Olkuśnik, Warszawa 1996, s. 15.

⁷⁸ AIPN Sz, 0171/611, Sprawozdanie komendanta powiatowego MO w Słupsku za 1961 r., 5 I 1962 r., k. 184.

⁷⁹ *Notatka służbowa Oddziału Prewencji Ogólnej KG MO dotycząca przedsięwzięć MO w związku z obchodami Tysiąclecia Państwa Polskiego w 1966, 19 III 1966 r.* [w:] *Obchody milenijne 1966 roku w świetle dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, red. W. Chudzik, I. Kielmel, I. Marczak, Warszawa 1998, s. 32–35.

⁸⁰ Zob. B. Noszczak, *Antymilenium...*, s. 324–325.

obrazu doszło na trasie do Sandomierza. W miejscowości Liksajny kopia ikony, wracająca z uroczystości milenijnych we Fromborku, została odebrana prymasowi i przewieziona przez milicję do katedry św. Jana w Warszawie⁸¹. Kolejną stacją milenijną obrazu miała być diecezja katowicka. 18 maja 1966 r. obraz miał trafić z Częstochowy przez Katowice do Piekar Śląskich. Władze za wszelką cenę nie chciały dopuścić do gromadzenia się tłumów wiernych na drodze jego przejazdu oraz manifestowania wiary w ośrodkach robotniczych. W sprawę tę osobiście zaangażowali się Władysław Gomułka i I sekretarz KW PZPR w Katowicach Edward Gierek. W rezultacie samochód z ikoną został zatrzymany przez milicję pod Bytomiem, a następnie skierowany bezpośrednio do Piekar⁸².

2 września 1966 r. po obraz do Warszawy udała się delegacja księży z diecezji katowickiej na czele z biskupem Józefem Kurpasem. Delegacja przez nikogo nie niepokojona wyruszyła z obrazem w drogę powrotną. Kilka kilometrów przed Będzinem pojawiło się nagle około dziesięciu radiowozów milicyjnych, które zatrzymały samochód z obrazem. Następnie, w eskorcie pięciu radiowozów, przewieziono kopię ikony na Jasną Górę, gdzie pozostała do 1972 r.⁸³ W tym okresie, tj. 1966–1972, funkcjonariusze MO pełnili służbę na posterunkach stałych wokół klasztoru jasnogórskiego, aby zapobiec wywiezieniu obrazu⁸⁴.

Powołane grupy SB i MO ds. zabezpieczenia obchodów milenijnych zwracały również uwagę na wznoszenie krzyży, kapliczek oraz innych symboli religijnych. W sumie, w całym kraju ujawniono ich 224. Wszystkie uznano za obiekty budowlane wzniesione niezgodnie z prawem i w ich sprawach wszczynano postępowania karne⁸⁵. W rezultacie wszystkie rozebrano lub usunięto⁸⁶.

Skalę zaangażowania funkcjonariuszy MO w działania represyjne wobec duchownych i wiernych w związku z obchodami Milenium obrazują 1164 wnioski o ukaranie do kolegiów karno-administracyjnych – w tym 205 na księży⁸⁷ – oraz nieznaną liczbą wystawionych mandatów karnych. W doniesieniach urzędów spraw wewnętrznych Prezydium Wojewódzkich Rad Narodowych (PWRN) niemal podczas każdych uroczystości milenijnych mowa jest o ukaranych mandatami. Tylko w powiecie słupskim milicjanci za różne wykroczenia drogowe popełnione przez uczestników uroczystości nałożyli 506 mandatów karnych oraz sporządzili 29 wniosków do kolegium⁸⁸.

⁸¹ O szczegółowej roli funkcjonariuszy MO w sprawie „aresztowania” obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w Liksajnach zob. R. Gross, *Uprorowadzenie kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej pod Liksajnamy w 1966 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 1/29, s. 323–328. Zob. też: B. Noszczak, *Antymilenium...*, s. 391 n; A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995, s. 202 n.

⁸² *Pismo nr SW 0685/12/66 PWRN w Katowicach do MSW w Warszawie, 19 XI 1966 r.* [w:] *Uroczystości milenijne...*, s. 45.

⁸³ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła...*, s. 247.

⁸⁴ B. Noszczak, *Antymilenium...*, s. 418; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła...*, s. 247.

⁸⁵ *Pismo nr 0316/9/66 PWRN w Białymstoku do MSW w Warszawie, 29 XI 1966 r.* [w:] *Uroczystości milenijne...*, s. 25.

⁸⁶ *Sprawozdanie statystyczne dotyczące działalności kleru i aktywu przykościelnego w związku z kościelnymi uroczystościami milenijnymi w skali kraju w okresie od 1 stycznia do 20 listopada 1966 r.* [w:] *Uroczystości milenijne...*, s. 199.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 194; B. Noszczak, *Antymilenium...*, s. 470–471.

⁸⁸ AIPN Sz, 0171/611, *Sprawozdanie komendanta powiatowego MO w Słupsku za 1961 r.*, 5 I 1962 r., k. 184.

Podczas obchodów Milenium miały także miejsce manifestacje religijno-patriotyczne, które zostały spacyfikowane przez jednostki ZOMO. Oddziały tej formacji zostały użyte do rozpędzenia demonstracji w Krakowie, Brzegu, Gdańsku i Warszawie⁸⁹.

Rok 1966 był pewnym punktem zwrotnym w podejściu szeregowych milicjantów do udziału MO w działaniach skierowanych przeciw Kościołowi. Indoktrynacja w szkołach milicyjnych i na szkoleniach politycznych zrobiła swoje, ponadto milicjantów, którzy nadal wyznawali i praktykowali swoją wiarę, usuwano z MO dla „dobra służby”⁹⁰.

Kierownictwo MSW „zadbało” również o krzewienie postaw ateistycznych wśród rodzin członków MO. W tym celu powołano Koła Rodzin Milicyjnych⁹¹. Już pierwszy paragraf odpowiedniego zarządzenia stanowił, że koła są powołane w celu stworzenia właściwych warunków prowadzenia pracy polityczno-wychowawczej wśród rodzin funkcjonariuszy. Dalej stwierdzano, że zadaniem kół jest oddziaływanie ideowo-wychowawcze na rodziny funkcjonariuszy w celu podniesienia świadomości politycznej, krzewienia socjalistycznej idei światopoglądu materialistycznego i pomocy w wychowaniu dzieci i młodzieży na pokolenie patriotów i świątłych obywateli w duchu „etyki socjalistycznej”.

W omawianym okresie (1958–1970) rozwijała się współpraca operacyjna między MO a SB. Z roku na rok milicja przekazywała coraz więcej informacji i spraw operacyjnych swojej „bratniej służbie”. O ile w 1958 r. MO przekazała do SB dwadzieścia spraw operacyjnych⁹², to w 1970 r. było ich już 113⁹³. Nie możemy wykluczyć, że część spraw dotyczyła Kościoła, gdyż w sprawozdaniach opisowych poszczególnych jednostek MO podawano bardziej szczegółowe efekty współpracy z SB⁹⁴.

⁸⁹ O wydarzeniach w Krakowie zob. R. Łatka, *Rywalizacja państwo–Kościół w czasie obchodów milenijnych na przykładzie Krakowa (1965–1966)* [w:] *Pół wieku milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów tysiąclecia chrztu Polski*, red. B. Noszczak, Warszawa 2018, s. 679–705; M. Lasota, *Małopolska* [w:] *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006, s. 196–213. O demonstracjach w Brzegu zob. *Biuletyn nr 0010/66. Informacja o działalności MO w związku z zajęciami w Brzegu 26 V 1966 r. sporządzona przez płk. J. Kachelę* [w:] *Obchody milenijne 1966 roku...*, s. 331–355. Na temat zajęć w Gdańsku zob. D. Gucewicz, *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Gdańsk 2014, s. 233 n. O walkach ulicznych w Warszawie zob.: T. Ruzikowski, *Obchody milenijne w Warszawie i województwie warszawskim w 1966 roku* [w:] *Przebudować człowieka. Komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*, red. M. Kula, Warszawa 2001, s. 300 n; S. Stepień, *Obchody Milenium Chrztu Polski w 1966 r. w Warszawie w dokumentach aparatu bezpieczeństwa* [w:] *Warszawa. Miasto w opresji*, red. K. Krajewski, M. Pietrzak-Merta, Warszawa 2010, s. 682 n.

⁹⁰ Art. 52 ust. 1 pkt 7 Ustawy z 31 I 1959 r. o stosunku służbowym funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej (Dz.U. 1959, nr 12, poz. 69).

⁹¹ GAP, 184/4, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych w sprawie powołania Kół Rodzin Milicyjnych przy jednostkach MO, 10 I 1969 r. Zob. też: A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Koła Rodzin Milicyjnych – powstanie, organizacja i praca propagandowa*, „Czasopismo Instytutu Studiów Kobięcych” 2017, nr 1/2, s. 28–47. Autorka myli się, twierdząc, że w opracowaniach dotyczących MO nie wspomniano dotychczas o KRM. O Kołach Rodzin Milicyjnych pisali H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL...*, s. 133–134 oraz T. Pączek, *Milicja Obywatelska...*, s. 289.

⁹² AIPN, 0326/147 t. 1, Zestawienie statystyczne o stanie pracy z siecią tajnych współpracowników MO za 1958 r., k. 4. Od 1956 r. MO w zestawieniach statystycznych odnośnie do pracy z agenturą nie podawała ilości uzyskanych informacji. Miernikiem skuteczności pracy z TW były ustalenia sprawców przestępstw, aresztowania, wszczęcia postępowań przygotowawczych oraz spraw operacyjnych.

⁹³ AIPN, 0326/432 t. 1, Analiza niektórych danych dotycząca TW i spraw operacyjnych jednostek MO w 1970 r., k. 14.

⁹⁴ W 1963 r. milicjanci KM MO w Słupsku przekazali SB 62 informacje dotyczące Kościoła katolickiego. AIPN Sz, WUSW w Koszalinie, 0171/612, Sprawozdanie komendanta miejskiego MO w Słupsku z 8 I 1964 r. za 1963 r., k. 165–166.

BRAK ZADAŃ? EPOKA EDWARDA GIERKA (1970–1980)

W okresie rządów Edwarda Gierka polityka PRL wobec wspólnoty katolickiej, jak słusznie zauważył Jan Żaryn, przebiegała dwutorowo. Z jednej strony państwo prowadziło dialog z biskupami, z drugiej zaś działał Departament IV MSW i aparat administracyjny zwalczający Kościół⁹⁵.

Tuż przed dojściem Gierka do władzy ukazały się wytyczne w sprawie współdziałania SB i MO w związku z działalnością kleru⁹⁶. Zapisy normatywu ukierunkowane były na zwalczanie nielegalnego budownictwa sakralnego. W tym celu komendanci MO zostali zobowiązani do wydania odpowiednich dyspozycji dzielnicowym, posterunkowym oraz pracownikom operacyjnym. Działania milicji objęły nie tylko budowle stawiane bez zgody władz, lecz także legalne budownictwo kościelne. Milicjanci informowali SB o niepokojących zdarzeniach na budowach kościołów oraz sprawdzali transporty materiałów budowlanych. Ich represje sprowadzały się do karania mandatami odpowiedzialnych za porządek na budowie oraz kierowców wożących materiały na budowę kościołów bez karty drogowej⁹⁷.

W kolejnym normatywie MSW dotyczącym pracy Departamentu IV z 16 maja 1974 r.⁹⁸ stwierdzono, że „jednostki wojewódzkie [SB] nie będą w stanie kontrolować wszelkich działalności kleru, zwłaszcza bezpośrednio w parafiach. W związku z tym do realizacji określonych zadań na tym odcinku włączone zostaną jednostki MO (komendy, komisarjaty i posterunki). Wymienione jednostki winny mieć w swoim zakresie zainteresowania zwłaszcza następujące kwestie: problemy związane z nielegalnym budownictwem sakralnym; nielegalne zgromadzenia, zbiórki pieniężne; rozeznanie aktywu parafialnego wspierającego czynnie społeczno-polityczną działalność kleru; śledzenie za różnymi inicjatywami kleru zmierzającymi do rozszerzenia oddziaływania na młodzież i społeczeństwo w parafiach”⁹⁹.

Zapisy nowego regulaminu działania posterunku gminnego MO z 1974 r. bezpośrednio podporządkowywały jednostkę miejscowej instancji PZPR¹⁰⁰. W kolejnych para-

⁹⁵ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego...*, s. 295–296.

⁹⁶ Zarządzenie nr 0077/70 ministra spraw wewnętrznych wprowadzające do użytku służbowego „Wytyczne w sprawie organizacji współdziałania Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej mających na celu niedopuszczenie do zagrożenia lub naruszenia porządku i bezpieczeństwa publicznego wywołanych działalnością hierarchii kościelnej i kleru”, 30 VII 1970 r. [w:] *Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989. Wybór dokumentów*, red. A. Dziurok, F. Musiał, Kraków–Katowice 2017, s. 453–461.

⁹⁷ Takie działania MO podjęła przy budowie kościołów w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, przemyskiej, krakowskiej, tarnowskiej, warszawskiej i częstochowskiej – AIPN Gd, 6/94 Informacja dot. budowy kościoła w Słupsku, 27 II 1976 r., k. 46–48; AP Koszalin Oddział w Słupsku, KW PZPR w Słupsku, 1029, Informacja dot. ks. Juliana Mizery administratora parafii pw. bł. M. Kolbego w Słupsku, 5 V 1980 r., k. 22–26; *Wytyczne do działań operacyjnych Służby Bezpieczeństwa i MO w zakresie przeciwdziałania inicjatywom hierarchii i kleru na odcinku budownictwa sakralnego*, 26 V 1972 r. [w:] *Instrukcje, wytyczne, pisma...*, s. 535–540.

⁹⁸ *Wytyczne dotyczące głównych kierunków działań i zasad organizacji pracy odpowiedników Departamentu IV MSW w jednostkach wojewódzkich* [w:] *Instrukcje, wytyczne, pisma...*, s. 679–687.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 685.

¹⁰⁰ Paragraf 4 regulaminu stanowił, że posterunek MO, realizując zadania, działa pod kierownictwem miejscowej instancji PZPR. Był to ewenement w dotychczasowej praktyce legislacyjnej normatywów MO. O ile w wielu aktach prawnych dotyczących milicji, szczególnie we wstępie przywoływano dyrektywy partii komunistycznej, to nigdy nie stanowiło, że jednostki MO działają na polecenie czynników z PZPR. Można przypuszczać, o czym

grafach regulaminu określono, że postępek MO ma za zadanie wykonywanie zaleceń SB oraz informowanie jej o kontaktach „aktywistów kościelnych z obcokrajowcami” i „zamierzeniach nielegalnego budownictwa sakralnego, organizowania zbiórek i komitetów budowy oraz nielegalnych zgromadzeń w celach religijnych”¹⁰¹.

Wpisanie stałych zadań przeciw Kościołowi do regulaminu posterunków wiejskich MO wieńczyło dzieło włączenia milicji w jego zwalczanie. Władza uznała, że na tym etapie milicjanci na wsi są już gotowi do realizacji tych delikatnych zadań. Szczegółowe przesłedzenie zmian światopoglądowych i socjografii milicjantów pełniących służbę na wsi przekracza ramy niniejszego artykułu. Należy ogólnie stwierdzić, że w połowie lat siedemdziesiątych XX w. posterunkowymi MO były dzieci milicjantów, poddane indoktrynacji politycznej na szkoleniach i w szkołach MO, a ponadto funkcjonariusze przenoszeni służbowo z miast na tereny wiejskie.

Kolejne normatywy MSW coraz bardziej wprzęgały milicję we współdziałanie z Departamentem IV i walkę z Kościołem. Sukcesywnie rozszerzano w nich zakres zadań dla MO o nielegalne nabywanie i gromadzenie materiałów budowlanych, przygotowanie delegacji lub petycji do władz w sprawie budownictwa sakralnego oraz próby wykupywania przez kler przez podstawione osoby świeckie nieruchomości od osób prywatnych z zamiarem wykorzystania ich do celów kościelnych¹⁰².

Wybór kardynała Karola Wojtyły na papieża i jego pierwsza pielgrzymka do Polski w 1979 r. spowodowały zintensyfikowanie działań MSW wobec Kościoła katolickiego¹⁰³. W działaniach związanych z pierwszą pielgrzymką Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski wzięło udział 31 993 umundurowanych milicjantów, w tym 17 293 funkcjonariuszy pododdziałów zwartych MO oraz ok. 50 tys. członków ORM¹⁰⁴. Milicja, oprócz zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego, prowadziła rozpoznanie dotyczące nastrojów w społeczeństwie, reagowała na wypowiedzi „antysocjalistyczne” oraz zwracała uwagę na wystrój nieruchomości i tras przejazdu Ojca Świętego¹⁰⁵. W ten sposób MO całościowo została wkomponowana w zadania zwalczające Kościół katolicki¹⁰⁶.

było mowa w tekście artykułu, że postęunki MO sprawiały wciąż problemy w walce z Kościołem i należało je podporządkować PZPR – AIPN By, 077/952, Rozkaz nr 1/74 komendanta głównego MO z 17 I 1974 r. w sprawie do użytku służbowego regulaminu działania posterunku Milicji Obywatelskiej, k. 185–206.

¹⁰¹ *Ibidem*, k. 193.

¹⁰² Zarządzenie nr 0063/76 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zapobiegania zagrożeniom lub naruszeniom porządku i bezpieczeństwa publicznego wywołanymi działalnością hierarchii kościelnej, kleru oraz wyznawców, 26 X 1976 r. [w:] *Instrukcje, wytyczne, pisma...*, s. 717–718.

¹⁰³ Zob. G. Majchrzak, *Pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski w świetle materiałów MSW*, „Dzieje Najnowsze” 2002, nr 1, s. 191–215; *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, wstęp i oprac. A. Friszke i M. Zaremba, Warszawa 2005; F. Musiał, *Operacja „Lato-79”. Zadania Służby Bezpieczeństwa w czasie pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2012, nr 35, s. 219–227; R. Łatka, *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów*, Kraków 2012.

¹⁰⁴ AIPN, 1585/2974, Ocena działań resortu Spraw Wewnętrznych związanych z wizytą Papieża w Polsce. Przedstawiona do zatwierdzenia przez kierownika Sztabu MSW Operacji „Lato-79” gen. Bogusławowi Stachurze, b.d., k. 29.

¹⁰⁵ F. Musiał, *Operacja „Lato-79”...*, s. 222 n. O zaangażowaniu milicji w „zabezpieczenie” I pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny może świadczyć fakt, że funkcjonariusze MO zajmujący się na co dzień zwalczaniem przestępczości gospodarczej zajmowali się w tym czasie wystrojem zakładów pracy – E. Wojcieszek, *Władze komunistyczne województwa poznańskiego wobec pierwszej pielgrzymki Ojca Świętego do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie (3 czerwca 1979 r.)* [w:] *Papieskie pielgrzymki w PRL*, red. W. Polak, J. Kufel, P. Ruchlewski, Gdańsk 2019, s. 165.

¹⁰⁶ Świadczyły o tym zadania podczas Operacji „Lato-79” oraz normatywy wydane w latach siedemdziesiątych dla poszczególnych służb milicyjnych, w których zapisano zadania wymierzone w Kościół katolicki, chociażby

MILICJA POD KOMENDĄ CZESŁAWA KISZCZAKA (1981–1990)

Strajki w lipcu i sierpniu 1980 r. w Polsce przyniosły kres rządów Edwarda Gierka. Powstanie NSZZ „Solidarność” i działalność ruchu społecznego w ramach związku uruchomiły oddolne próby zmian w MO. Część milicjantów utworzyła Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Funkcjonariuszy MO. Postulaty związku miały przede wszystkim charakter polityczno-służbowy, ale również zawierały akcenty związane z wolnością religijną¹⁰⁷. W ruch związkowy MO zaangażowali się przede wszystkim szeregowi milicjanci i młodzi oficerowie. Niestety nie doszło do rejestracji ZZFMO, a jego działacze w liczbie ok. 120 zostali zwolnieni z milicji „dla dobra służby”¹⁰⁸.

Próby oddolnego przeobrażania MO w formację apolityczną i neutralną światopoglądowo nie powiodły się, a wprowadzenie stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. pogrzebało te nadzieje do czasu upadku komunizmu w Polsce. Większość funkcjonariuszy w tym okresie wypełniała zadania postawione przez państwo komunistyczne, m.in. nadal współpracowała z SB w walce z Kościołem, która nasiliła się w okresie stanu wojennego.

W pacyfikowaniu setek czy nawet tysięcy demonstracji, które miały miejsce przed kościołami po mszach św., brały udział nie tylko oddziały ZOMO. W akcjach „zabezpieczających” manifestacje uczestniczyli również milicjanci innych pionów: prewencji, ruchu drogowego oraz kryminalnego. Inspektoraty ds. wykroczeń jednostek MO pracowały z wielkim zaangażowaniem, kierując wnioski o ukaranie demonstrantów do kolegów¹⁰⁹.

Podczas niektórych demonstracji doszło do bezpośrednich ataków milicji na kościoły. Taki przebieg miały zajścia 3 maja 1982 r. w Gdańsku przed bazyliką Mariacką. W czasie manifestacji część demonstrantów schroniła się w kościele, który został ostrzelany przez funkcjonariuszy ZOMO z raketnic. Jeden z pocisków uszkodził kopię obrazu *Sąd Ostateczny* Hansa Memlinga, a dwa przeleciały tuż obok ks. Wiesława Lauera odprawiającego mszę św. W kościele wybuchł pożar. Kilkudziesięciu uczestników nabożeństwa odniosło obrażenia, w tym trzynaście osób miało rany postrzałowe¹¹⁰. W czasie tragicznych wydarzeń 31 sierpnia 1982 r. w Lubinie, w których zginęły trzy osoby, funkcyjona-

wspomniany Regulamin działania posterunku MO, przeznaczona dla służby patrolowej Instrukcja o zasadach organizacji i pełnienia przez funkcjonariuszy MO w obchodach, patrolach oraz na posterunkach z 6 XII 1973 r. (AIPN Ka, 448/3, k. 56–70) czy też Regulamin służby dzielnicowego i kierownika referatu dzielnicowych z 22 VI 1974 r. (AIPN Ka, 448/3, k. 224–235).

¹⁰⁷ *Związek Zawodowy Funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, http://www.ency-sol.pl/wiki/Zwi%C4%85zek_Zawodowy_Funkcjonariuszy_Milicji_Obywatelskiej, dostęp 12 V 2020 r.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ Na przykład w Słupsku po demonstracji 31 VIII 1982 r., która miała miejsce po wyjściu z kościoła mariackiego, milicja skierowała wnioski o ukaranie do kolegium ds. wykroczeń wobec 64 osób – AP Koszalin o. Słupsk, KW PZPR w Słupsku, 1022, Informacja o wydarzeniach w Słupsku i Lęborku w dniu 31 VIII 1982 r., k. 107–114. Zob. też: I. Hałagida, *NSZZ „Solidarność” Regionu słupskiego (1980–1990)*, t. 1: *Szkice do monografii*, Gdańsk 2010, s. 82–83. Więcej na temat represji milicyjnych wobec demonstrantów zob. *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003, *passim*.

¹¹⁰ S. Cenckiewicz, *Pomorze Gdańskie i Kujawy* [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983...*, s. 525–526; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego...*, s. 526–527.

riusze ZOMO ostrzelali dach kościoła z ostrej amunicji¹¹¹. Tego samego dnia w Gliwicach do kościoła pod wezwaniem św. Piotra i Pawła funkcjonariusze ZOMO wrzucili granaty gazowe¹¹². Takich ataków milicji na kościoły podczas demonstracji było więcej.

3 maja 1983 r. podczas zamieszek w Warszawie funkcjonariusze Wydziału Zabezpieczenia Komendy Stołecznej MO (jednostka antyterrorystyczna) pod dowództwem Edwarda Misztala wdarła się do pomieszczeń Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom przy ul. Piwnej w Warszawie. Milicjanci zdemolowali lokal, w tym aptekę z lekami z darów zagranicznych. Pobili, a następnie uprowadzili sześć osób, w tym dwóch świadków zdarzenia. W samochodzie osoby były nadal bite i grożono im śmiercią. Wszystkich pozostawiono w Puszczy Kampinoskiej¹¹³. Jednostka ta „zasłynęła” wcześniej z pacyfikacji strajku w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarniczej w Warszawie oraz ataku na siedzibę Solidarności Regionu Mazowsze.

Milicja wzięła także udział w drugiej „wojnie o krzyże”, której apogeum przypadło na lata 1983–1984. Strajki sierpniowe 1980 r. oraz tzw. karnawał Solidarności zaowocowały spontanicznym umieszczaniem symboli religijnych w budynkach użyteczności publicznej, a zwłaszcza w szkołach. Po wprowadzeniu stanu wojennego krzyże zaczęto usuwać ze szkół. Generał Kiszczak, w odpowiedzi na zaniepokojenie tą sytuacją metropolity krakowskiego kardynała Franciszka Macharskiego stwierdził, że władze centralne nie wydały polecenia usuwania krzyży, a premier, gen. Wojciech Jaruzelski, przekazał odpowiednie dyspozycje wojewodom¹¹⁴. Najprawdopodobniej dyspozycji tych Jaruzelski nigdy nie wydał, gdyż usuwanie krzyży ze szkół trwało nadal. W wielu miejscach – m.in. w Lublinie, Gorlicach, Orzyszu, Giżycku, Ciechanowie, Częstochowie i kilku mniejszych miejscowościach – młodzież, rodzice i kapłani przeciwstawili się usuwaniu krzyży ze szkół¹¹⁵.

Do najgłośniejszych wypadków doszło w Zespole Szkół Rolniczych im. Staszica w Miętne (woj. siedleckie)¹¹⁶ i w Zespole Szkół Zawodowych we Włoszczowie (woj. kieleckie)¹¹⁷. Młodzież podjęła w tych szkołach strajk okupacyjny w obronie krzyży. W zażegnanie konfliktu zaangażowali się księża oraz biskupi miejsca. Arogancja władzy doprowadziła jednak do eskalacji wydarzeń. W celu pacyfikacji strajków władza skierowała do szkół prokuratorów i oddziały ZOMO¹¹⁸. Na szczęście nie doszło do

¹¹¹ A. Dudek, T. Marszałkowski, *Walki uliczne...*, s. 318.

¹¹² *Ibidem*, s. 322.

¹¹³ T. Ruzikowski, *Stan wojenny w Warszawie i województwie stołecznym 1981–1983*, Warszawa 2009, s. 395.

¹¹⁴ *Pismo ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszczaka r. do metropolity krakowskiego kardynała Franciszka Macharskiego, 7 I 1982 r.* [w:] *Walka o krzyże. Miętne–Włoszczowa 1984*, oprac. T. Krawczyk, C. Wilanowski, Warszawa 2004, s. 11–12.

¹¹⁵ *Informacja Wydziału Organizacyjnego KC PZPR dot. umieszczenia symboli religijnych w szkołach i zakładach pracy 10 X 1983 r.* [w:] *Walka o krzyże...*, s. 12–13; Zob. też A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościoł...*, 407 n.

¹¹⁶ A. Wasak, B. Wawer, *Obrona krzyża w Miętne. Wspomnienia, dokumenty, relacje*, Radom 2004, *passim*; W. Czepczyński, *W obronie krzyża w Miętne*, „Roczniki Humanistyczne” 2006, t. LIV, z. 2, s. 117–125.

¹¹⁷ M. Lewicka, *Geneza i przebieg protestu o krzyże w 1984 roku w Zespole Szkół Zawodowych we Włoszczowie*, „Włoszczowskie Zeszyty Historyczne” 1996, nr 2, s. 58–68; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *W obronie krzyża. Protest młodzieży Zespołu Szkół Zawodowych we Włoszczowie w grudniu 1984 r.*, Kielce 2014, s. 2–25.

¹¹⁸ *Notatka Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR na temat konfliktu w Miętne, 10 III 1984 r.* [w:] *Walka o krzyże...*, s. 55–57.

rozwiązania siłowego, jednak represje po zakończonym strajku objęły kilkanaście osób, w tym księży i uczniów¹¹⁹.

W trakcie pielgrzymek papieskich do Polski w latach 1983 oraz 1987 milicja była odpowiedzialna przede wszystkim za zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jednak, tak jak podczas I pielgrzymki Ojca Świętego do Ojczyzny, współdziałając z SB, prowadziła rozpoznanie nastrojów społecznych, zwracała uwagę na kolportaż „wrogiej” literatury lub wykonywanie „wrogich” napisów oraz przeciwdziałała zamiarom wywołania strajków w zakładach pracy. Do zadań służby prewencyjnej i poddziałów zwartych MO należało przede wszystkim tzw. reagowanie na nagłe zdarzenia i zakłócenia uroczystości z udziałem Jana Pawła II, czyli zatrzymywanie osób i pacyfikowanie demonstrantów¹²⁰.

Podczas uroczystości związanych z pobytem Ojca Świętego w Polsce milicja brutalnie interweniowała, zabierając wiernym transparenty, proporczyki oraz znaczki, które w swej treści odnosiły się do ruchu Solidarności. W 1983 r. MO zatrzymała 169 osób, które eksponowały transparenty o takiej treści¹²¹. Natomiast w 1987 r. tylko w Trójmieście zarekwirowano około stu transparentów i flag¹²². Ponadto milicja kierowała wnioski o ukaranie do kolegium za różnego rodzaju błahе wykroczenia porządkowe i drogowe, np. fotografowanie kolumn samochodowych ZOMO¹²³.

W trakcie pielgrzymek papieskich wielokrotnie dochodziło do pacyfikacji manifestacji patriotyczno-religijnych, w dokumentach MSW nazywanych eufemistycznie „rozśrodkowaniem” lub „rozwarstwieniem” tłumy. Do największej demonstracji doszło po mszy św. w Gdańsku-Zaspie w 1987 r. Milicja rozbiła wtedy dziesięcioletni pochód wznoszący hasła religijne oraz związane z Solidarnością. Zatrzymano 55 osób, przeciw czterem z nich skierowano wnioski o ukaranie do kolegium ds. wykroczeń¹²⁴.

W latach 1981–1990 resort spraw wewnętrznych i KG MO podjęły wiele działań mających na celu zwalczanie postaw religijnych wśród milicjantów. 1 listopada 1981 r. w MSW powołano ponownie Zarząd Polityczno-Wychowawczy MSW (wcześniej działał

¹¹⁹ *Fragmety opracowania Eugeniusza Rafalskiego, Sławomira Markowskiego, Marka Zielińskiego „Wojna krzyżowa w Polsce 1983–1986” z września 1986 r. sporządzonego na potrzeby MSW [w:] Walka o krzyże..., s. 191–231; R. Śmietanka-Kruszelnicki, W obronie krzyża..., s. 19–21.*

¹²⁰ *Decyzja nr 4/83 kierownika Sztabu KW MO w Krakowie, 7 VI 1983 r. [w:] R. Łatka, Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa..., s. 167–168; Zarządzenie komendanta wojewódzkiego MO w Katowicach nr 024/83 powołujące Sztab KW MO Katowice do operacji „Zorza”, 4 V 1983 r. [w:] Operacja „Zorza”. Wizyta papieża Jana Pawła II w Katowicach w 1983 roku w dokumentach Służby Bezpieczeństwa, wybór i oprac. A. Badura, G. Kołek, T. Marszałek, A. Przewłoka, Katowice–Warszawa 2019, s. 85–100; Kierunkowy plan działań WUSW w Gdańsku do zabezpieczenia operacji „Zorza II” opracowany przez płk. Jacka Sosnowskiego, 12 II 1987 r. [w:] Operacja „Zorza II”. Służba Bezpieczeństwa i Komitet Wojewódzki PZPR wobec wizyty Jana Pawła II w Trójmieście (czerwiec 1987), wstęp i red. S. Cenckiewicz, M. Kruk, oprac. S. Cenckiewicz, A. Chmielecki, M. Kruk, M. Krzencessa-Trichet, P. Semków, P. Wójtowicz, Warszawa–Gdańsk 2008, s. 63–74.*

¹²¹ AIPN, 1585/2980, Informacje dotyczące hasel i treści eksponowanych na spotkaniach z Papieżem w dniu 16–22 VI 1983 r., k. 217–221.

¹²² *Informacja o przebiegu operacji „Zorza II” na terenie woj. gdańskiego, 14 VI 1987 r. [w:] Operacja „Zorza II”..., s. 259.*

¹²³ AIPN, 003263/419, Ocena przebiegu uroczystości oraz realizacji zadań w operacji „Zorza 83” na terenie Częstochowy, 22 VI 1983, k. 22.

¹²⁴ *Informacja o przebiegu operacji „Zorza II” na terenie woj. gdańskiego, 14 VI 1987 r. [w:] Operacja „Zorza II”..., s. 263–264.*

w latach 1944–1949). W jednostkach MO powstały ogniwa polityczno-wychowawcze, utworzono także stanowiska zastępców komendanta ds. polityczno-wychowawczych¹²⁵. Zintensyfikowano szkolenia polityczne, a wspomniani zastępcy bacznie przyglądali się podległym funkcjonariuszom, czy wyznają wiarę katolicką.

Kolejnym posunięciem ówczesnego ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszczaka było powołanie (także ponowne) pionu inwigilacji funkcjonariuszy MSW, czyli Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy MSW¹²⁶. Zarząd miał przede wszystkim tropić „wrogów wewnętrznych”, a także zwalczać zachowania religijne milicjantów.

W 1985 r. weszły w życie zasady etyki i obyczajów funkcjonariuszy MSW¹²⁷. W wielu przepisach była mowa o moralności socjalistycznej i światopoglądzie materialistycznym funkcjonariuszy. Odnośnie do zachowania milicjantów poza służbą napisano wprost: „Nie może zatem zapominać [funkcjonariusz MO], że jest przedstawicielem środowiska, którego tradycyjnie ukształtowana obyczajowość ma świecki charakter”¹²⁸.

Ostatnim aktem prawnym mającym dbać o „czystość kadr” były zasady polityki kadrowej w MSW z 1987 r.¹²⁹ W kryteriach naboru do milicji obowiązywała zasada przyjmowania osób o światopoglądzie materialistycznym oraz osób, u których taki światopogląd można ugruntować w początkowym okresie służby.

Mimo to w MO wciąż pojawiały się postawy religijne. 13 maja 1985 r. „z uwagi na ważny interes służby” został wydalony z milicji sierż. Tadeusz Wilczewski z Wydziału Ruchu Drogowego Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych (WUSW) w Bydgoszczy. Przyczyną zwolnienia było zawarcie przez niego ślubu kościelnego oraz to, że w rodzinie miał trzech księży katolickich, w tym jednego w kraju kapitalistycznym¹³⁰. Z kolei 11 lipca tego roku, także z uwagi na „ważny interes służby”, Kiszczak zwolnił por. Romualda Kurowskiego z WUSW w Koszalinie. Rzeczywistym powodem usunięcia funkcjonariusza było posłanie córki do pierwszej komunii świętej¹³¹.

Badania przeprowadzone przez ks. Edwarda Wiszowatego odnośnie do religijności policjantów w latach 1998–1999 objęły również funkcjonariuszy, którzy wcześniej służyli w MO. Wśród tych ostatnich jako głęboko wierzący zadeklarowało się

¹²⁵ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 13.

¹²⁶ AIPN Gd, 0046/678 t.1, Zarządzenie nr 0072/84 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zakresu działania Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 27 XII 1984 r., k. 519–521. Nieprzekonujący jest pogląd, że zamordowanie księdza Jerzego Popiełuszki przez funkcjonariuszy SB było głównym źródłem utworzenia ZOF MSW. Raczej u podstaw jego powołania legły postawy niektórych funkcjonariuszy MSW, np. próba utworzenia Niezależnego Związku Zawodowego Funkcjonariuszy MO, kontaktów funkcjonariuszy MSW z działaczami Solidarności (najgłośniejsza sprawa Adama Hodysza) czy praktyk religijnych. Zob. szerzej: D. Wicenty, *Kiszczakowska „policja w policji”*. *O Zarządzie Ochrony Funkcjonariuszy (1985–1990)*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 1, s. 135–164; T. Pączek, *Aparat kontroli wewnętrznej...*, s. 219–242.

¹²⁷ AIPN Gd, 0046/677, Zasady etyki i obyczajów funkcjonariuszy SB i MO PRL, grudzień 1985 r., b.p.

¹²⁸ *Ibidem*, k. 19.

¹²⁹ AIPN Gd, 0046/677, Decyzja nr 10 ministra spraw wewnętrznych, 30 IV 1987 r. w sprawie zasad polityki kadrowej w resorcie spraw wewnętrznych, b.p.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ Zob. <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/12166,Oskarzony-Czeslaw-Kiszczak.html>, dostęp 14 V 2020 r.

zaledwie 1,5% ankietowanych. Jak słusznie zauważył ks. Wiszowaty, „Można by to tłumaczyć tym, że do 1989 r. grupa ta była poddana intensywnej indoktrynacji ateistycznej i antykościelnej”¹³².

ZAKOŃCZENIE

W latach 1944–1990 do wielu zadań stawianych przed Milicją Obywatelską należała walka z Kościołem katolickim. Nie było to zadanie priorytetowe. Milicja nie miała pionu powołanego specjalnie do zwalczania Kościoła, nie prowadziła też zaawansowanej pracy operacyjnej wobec księży i wiernych. Natomiast spełniała rolę pomocniczą w stosunku do antykościelnych działań prowadzonych przez UB/SB.

Zadania MO wobec Kościoła katolickiego koncentrowały się przede wszystkim na rozpoznaniu i represjonowaniu duchownych i wiernych środkami administracyjnymi. Najczęściej to milicja kierowała wnioski o ukaranie do kolegów ds. wykroczeń i oskarżała przed tymi kolegami. Funkcjonariusze MO nakładali także mandaty karne na hierarchów Kościoła i wiernych. Niekiedy były to represje bardzo dotkliwe. Kolegia ds. wykroczeń mogły stosować (i stosowały) kary pozbawienia wolności (areszt) oraz nakładały wysokie kary pieniężne. SB takimi represjami, które dla niej stanowiły drobne sprawy, na ogół się nie zajmowała.

Milicja współdziałała z UB/SB także przy zatrzymaniach księży, przeszukaniach pomieszczeń kościelnych, eksmisjach z obiektów należących do Kościoła, uniemożliwianiu budowania obiektów sakralnych. „Zabezpieczała” – czyli utrudniała – publiczne kulturowanie wiary przez ludzi podczas uroczystości kościelnych. Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej rozpędzały demonstracje religijne i patriotyczne po mszach św. czy wręcz atakowały kościoły, w których schronili się demonstranci. Szczególnie w świadomości społecznej zapisały się pacyfikacje demonstracji patriotyczno-religijnych w czasie papieskich pielgrzymek do Polski w latach 1983 i 1987.

Nie można odmówić części funkcjonariuszy MO przywiązania do wiary i wierności Kościołowi. Wyraźnie to widać w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX w., kiedy milicjanci niechętnie wykonywali zadania przeciw duchowieństwu i wiernym. Uzewnętrznienie praktyk religijnych funkcjonariuszy MO po październiku 1956 r. musiało być na tyle powszechne, że władze partyjne i państwowe poświęciły im wiele uwagi. Czy jednak coś z tego wynikało w skali całej formacji? Musimy stwierdzić, że niewiele. Milicjanci potajemnie chodzili do kościoła, brali śluby kościelne, chrzcili dzieci, posyłali je do pierwszej komunii świętej, a jednocześnie wykonywali zadania skierowane przeciw Kościołowi. Oczywiście byli funkcjonariusze, którzy nie ulegli presji przełożonych, ale takie osoby były z powodu swojej wiary zwalniane ze służby.

¹³² E. Wiszowaty, *Duszpasterstwo policji. Studium pastoralno-teologiczne*, Szczytno 2002, s. 98. Podobne badania przeprowadzono w stosunku do funkcjonariuszy SB – zob. W. Handke, *Stosunek do religii i religijności w świetle zapisów z dokumentów personalnych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa z województwa leszczyńskiego (1975–1990)* [w:] *Państwo i religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, t. 1, red. J. Durka, Kalisz 2014, s. 203–223.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie

Archiwum Państwowe w Koszalinie

Archiwum Państwowe w Koszalinie Oddział w Słupsku

Główne Archiwum Policji

Źródła drukowane

Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody, cz. 1: Lata 1945–1947, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994.

Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody, cz. 2: Lata 1948–1949, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996.

Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000.

Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektora Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953, wybór i oprac. A. Dziurok, ks. J. Marecki, F. Musiał, Kraków–Katowice 2012.

Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962–1989. Wybór dokumentów, red. A. Dziurok, F. Musiał, Kraków–Katowice 2017.

Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościoła i związków wyznaniowych 1945–1989, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.

Obchody milenijne 1966 roku w świetle dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, red. W. Chudzik, I. Kielmeł, I. Marczak, Warszawa 1998.

Operacja „Zorza”. Wizyta papieża Jana Pawła II w Katowicach w 1983 roku w dokumentach Służby Bezpieczeństwa, wybór i oprac. A. Badura, G. Kołek, T. Marszałek, A. Przewłoka, Katowice–Warszawa 2019.

Operacja „Zorza II”. Służba Bezpieczeństwa i Komitet Wojewódzki PZPR wobec wizyty Jana Pawła II w Trójmieście (czerwiec 1987), wstęp i red. S. Cenckiewicz, M. Kruk, oprac. S. Cenckiewicz, A. Chmielecki, M. Kruk, M. Krzencessa-Trichet, P. Semków, P. Wójtowicz, Warszawa–Gdańsk 2008.

Proces księdza biskupa Kaczmarska i innych członków ośrodka antypaństwowego i antyludowego. Stenogram procesu odbytego przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Warszawie w dniach 14 IX–21 IX 1953 r., red. J. Siemianowski, Warszawa 1953.

Uroczystości milenijne w 1966 r. Sprawozdania urzędów spraw wewnętrznych, oprac. W. Chudzik, I. Marczak, A. Napieralski, M. Olkuśnik, Warszawa 1996.

Walka o krzyże. Miętne–Włoszczowa 1984, oprac. T. Krawczyk, C. Wilanowski, Warszawa 2004.

- Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW, wstęp i oprac. A. Friszke i M. Zaremba, Warszawa 2005.
- Wyszyński S., *Zapiski więzienne*, Warszawa 2001.

OPRACOWANIA

- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. II: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006.
- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008.
- Brzechczyn K., *Protesty przeciwko zdejmowaniu krzyży w szkołach województwa zielonogórskiego w sierpniu–wrześniu 1958 roku* [w:] *Kultura i społeczeństwo na Środkowym Nadodrzu w XIX i XX wieku*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, Zielona Góra 2008.
- Cenckiewicz S., *Pomorze Gdańskie i Kujawy* [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa, 2003.
- Czeczpeński W., *W obronie krzyża w Miętnej*, „Roczniki Humanistyczne” 2006, t. LIV, z. 2.
- Dąbrowski M., *Wydarzenia 26 czerwca 1959 r. w Kraśniku Fabrycznym. Przyczyny – przebieg – represje*, Warszawa–Lublin 2020.
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.
- Do prześladowania nie daliśmy powodu.*, *Materiały z sesji poświęconej procesowi Kurii krakowskiej*, red. R. Terlecki, Kraków 2003.
- Dudek A., *Krótkotrwała normalizacja w stosunkach Kościół–państwo (1956–1957)*, „Polska 1944–1989. Studia i materiały” 1995, nr 1.
- Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce 1945–1989*, Kraków 2003.
- Dudek A., Marszałkowski T., *Walki uliczne w PRL 1956–1989*, Kraków 1999.
- Dziurok A., „Wojny krzyżowe”. *Katolicy świeccy w obronie krzyża i nauki religii*, „Biuletyn IPN” 2018, nr 7/8.
- Dziurok A., Tracz B., *W obronie krzyża. Protest w Gliwicach w 1960 roku*, Katowice–Gliwice–Warszawa 2020.
- Gąsiorowski T., *Walki o nowohucki krzyż w kwietniu 1960 r. w dokumentach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przechowywanych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie* [w:] *Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. R. Terlecki, M. Lasota, J. Szarek, Kraków 2002.
- Gross R., *Uprowadzenie kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej pod Liksajdami w 1966 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 1/29.
- Gryz R., *Biskup kielecki Czesław Kaczmarek w starciu z komunistycznym totalitaryzmem (1945–1963)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2005, nr 4.
- Gucewicz D., *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Gdańsk 2014.
- Hałagida I., *NSZZ „Solidarność” Regionu śląskiego (1980–1990)*, t. 1: *Szkice do monografii*, Gdańsk 2010.
- Kiciński F., *Wspomnienia byłego słuchacza Szkoły Oficerskiej CW MO w Słupsku* [w:] *Pierwszy kurs Szkoły Oficerskiej Centrum Wyszkożenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku*, Słupsk 1997.

- Kładoczny P., *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956)*, Warszawa 2004.
- Konkol K., *Organy bezpieczeństwa wobec niższego seminarium duchownego w Słupsku*, „Słupskie Studia Historyczne” 2014, nr 20.
- Konopka H., *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa 1944–1961*, Białystok 1997.
- Kozłowska A., *Dwa dni z dziejów PRL. Wydarzenia z kwietnia 1960 r. w Nowej Hucie* [w:] *Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL*, red. A. Chojnowski, M. Kula, Warszawa 1998.
- Machura Z., *Był tu wśród nas na słupskiej ziemi. Opowieść o ks. Janie Ziei*, Słupsk 2007.
- Maćkowiak B., *Moje wspomnienia z nauki w Szkole Oficerskiej CW MO w Słupsku i z pierwszych dni służby po jej ukończeniu* [w:] *Pierwszy kurs Szkoły Oficerskiej Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku*, Słupsk 1997.
- Majchrzak G., *Pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski w świetle materiałów MSW*, „Dzieje Najnowsze” 2002, nr 1.
- Majer P., *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.
- Majer P., *Milicja Obywatelska w systemie władzy PRL. Zarys problematyki i źródła*, Toruń 2003.
- Majer P., „Oczyszczanie” szeregów Milicji Obywatelskiej w latach 1944–1954 [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą. Z dziejów lustracji na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, P. Majer, Olsztyn 2009.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk A., *Koła Rodzin Milicyjnych – powstanie, organizacja i praca propagandowa*, „Czasopismo Instytutu Studiów Kobięcych” 2017, nr 1/2.
- Marek Ł., „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009.
- Mezglewski A., *Proces likwidacji niższych seminariów duchownych w latach 1959–1963*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. IV.
- Misiejuk D., *Akcja dekrucyfikacyjna w szkołach województwa opolskiego w 1958 r. Wstęp do zagadnienia*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2019, t. LXXIV.
- Musiał F., Lasota M., *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*, Kraków 2003.
- Musiał F., *Operacja „Lato-79”. Zadania Służby Bezpieczeństwa w czasie pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2012, nr 35.
- Noszczak B., *Antymilenium. Konflikt państwa z Kościołem na tle obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956–1966/1967)*, Warszawa 2020.
- Noszczak B., *Polityka władz PRL wobec izolowanego biskupa Czesława Kaczmarka (1953–1956)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 2.
- Lasota M., *Małopolska* [w:] *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006.
- Lewicka M., *Geneza i przebieg protestu o krzyże w 1984 roku w Zespole Szkół Zawodowych we Włoszczowie*, „Włoszczowskie Zeszyty Historyczne” 1996, nr 2.
- Łatka R., *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów*, Kraków 2012.
- Łatka R., *Prymas Stefan Wyszyński w okresie przełomu 1956–1957*, „Saeculum Christianum” 2020, t. XXVII, nr 2.

- Łatka R., *Rywalizacja państwo–Kościół w czasie obchodów milenijnych na przykładzie Krakowa (1965–1966)* [w:] *Pół wieku millenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów tysiąclecia chrztu Polski*, red. B. Noszczak, Warszawa 2018.
- Łatka R., Mackiewicz B., Zamiatała D., *Kardynał Stefan Wyszyński 1901–1981*, Warszawa 2019.
- Pączek T., *Akcja usunięcia krzyży w szkołach w województwie koszalińskim w 1958 r. Geneza, przebieg, represje* [w:] *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa i P. Knap, Szczecin 2011.
- Pączek T., *Aparat kontroli wewnętrznej zwalczający przestępczość w Milicji Obywatelskiej (1945–1990)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej” 2018, nr 1/16.
- Pączek T., *Milicja Obywatelska w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1975*, Słupsk 2014.
- Pączek T., *Weryfikacja funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej w powiecie słupskim w latach 1945–1949* [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą. Z dziejów lustracji na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, P. Majer, Olsztyn 2009.
- Przybysz M., „Wczoraj w Nowej Hucie była straszna awantura...”, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1.
- Raina P., *Kardynał Wyszyński, t. 2: Losy więzienne*, Warszawa 1995.
- Ruzikowski T., *Obchody milenijne w Warszawie i województwie warszawskim w 1966 roku* [w:] *Przebudować człowieka. Komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*, red. M. Kula, Warszawa 2001.
- Ruzikowski T., *Stan wojenny w Warszawie i województwie stołecznym 1981–1983*, Warszawa 2009.
- Rybarczyk P., „...każdego klerykała z milicji będziemy pędzić!”, *Zwalczanie praktyk religijnych wśród funkcjonariuszy KW MO w Bydgoszczy po Październiku 56*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej” 2008, nr 1/6.
- Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003.
- Stanuch Z., *Walka o religię. Katechizacja szkolna i pozaszkolna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961*, Szczecin 2014.
- Stępień S., *Obchody Milenium Chrztu Polski w 1966 r. w Warszawie w dokumentach aparatu bezpieczeństwa* [w:] *Warszawa. Miasto w opresji*, red. K. Krajewski, M. Pietrzak-Merta, Warszawa 2010.
- Śledzianowski J., *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 1991.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *W obronie krzyża. Protest młodzieży Zespołu Szkół Zawodowych we Włoszczowie w grudniu 1984 r.*, Kielce 2014.
- Wasak A., Wawer B., *Obrona krzyża w Miętnem. Wspomnienia, dokumenty, relacje*, Radom 2004.
- Wicenty D., *Kiszczakowska „policja w policji”. O Zarządzie Ochrony Funkcjonariuszy (1985–1990)*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 1.
- Wiszowaty E., *Duszpasterstwo policji. Studium pastoralno-teologiczne*, Szczytno 2002.
- Wojcieszek E., *Władze komunistyczne województwa poznańskiego wobec pierwszej pielgrzymki Ojca Świętego do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie (3 czerwca 1979 r.)* [w:] *Papieskie pielgrzymki w PRL*, red. W. Polak, J. Kufel, P. Ruchlewski, Gdańsk 2019.
- Wydarzenia zielonogórskie w 1960 r.*, red. T. Dzwonkowski, Poznań–Warszawa–Zielona Góra 2010.
- Żaryn J., *Aresztowanie Prymasa Polski – okoliczności, przebieg, konsekwencje (1953–1956)*, „Studia Prymasowskie” 2007, t. 1.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2003.

Netografia

<https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/12166,Oskarzony-Czeslaw-Kiszczyk.html>, dostęp 14 V 2020 r.

http://www.encysol.pl/wiki/Zwi%C4%85zek_Zawodowy_Funkcjonariuszy_Milicji_Obywatelskiej, dostęp 12 V 2020 r.

Zadania Milicji Obywatelskiej wobec Kościoła katolickiego (1944–1990)

Celem zaprezentowanego artykułu było ukazanie zadań Milicji Obywatelskiej wobec Kościoła katolickiego w latach 1944–1990, stosunku funkcjonariuszy MO do wykonywania tych zadań oraz religijności wśród nich. W niniejszym tekście starano się przedstawić ewolucję zadań stawianych milicji w działaniach przeciw Kościołowi katolickiemu, których z roku na rok było coraz więcej. Zadania te wyznaczał przede wszystkim aparat bezpieczeństwa publicznego, a następnie Służba Bezpieczeństwa. Polegały one przede wszystkim przekazywaniu informacji do SB, asystowaniu przy działaniach tej służby, stosowaniu represji wobec duchownych i wiernych w postaci kierowania wniosków o ukaranie i nakładanie mandatów karnych. Milicja wzięła udział w wielu akcjach antykościelnych zainicjowanych przez władze państwowe i partyjne. Autor podjął również próbę przedstawienia religijności wśród milicjantów oraz przeciwdziałania tym postawom przez komunistyczne władze ministerialne, milicyjne i partyjne. Artykuł został oparty przede wszystkim na źródłach archiwalnych i drukowanych, z których jednoznacznie wynika, że Milicja Obywatelska była zaangażowana w zwalczanie Kościoła katolickiego w Polsce.

SŁOWA KLUCZOWE

Milicja Obywatelska, Kościół katolicki, represje, religijność milicjantów

Tasks of the Citizens' Militia Towards the Catholic Church (1944–1990)

The purpose of the article was to present the tasks of the Citizens' Militia (MO) towards the Catholic Church in the years 1944–1990 as well as the attitude of MO officers to the performance of these tasks and the religiosity of the militiamen. In this text, an attempt was made to present the evolution of the tasks of the militia against the Catholic Church, which increased from year to year. These tasks were assigned primarily by the public security apparatus, and then by the Security Service (SB). They mainly consisted in passing on information to the SB, assisting in SB activities, repressing clergy and the faithful in the form of filing requests for punishment and imposing fines. The Citizens' Militia

took part in many anti-church actions initiated by the state and party authorities. The author also tried to present religiosity among militiamen and to combat these attitudes by ministerial, militia and communist party authorities. The article was based primarily on archival and printed sources, which clearly show that the Militia was involved in fighting the Catholic Church in Poland.

KEYWORDS

Citizens' Militia, the Catholic Church, repressions, religiosity of militiamen

TOMASZ PĄCZEK – doktor, adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Pomorskiej w Słupsku. Zajmuje się historią PRL, aparatem represji, w szczególności Milicją Obywatelską, a także współczesnymi służbami mundurowymi w Polsce. Jest autorem monografii: *Milicja Obywatelska w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1975*, Słupsk 2014 oraz *Rola i zadania Policji w zapobieganiu i zwalczaniu wykroczeń*, Słupsk 2017, a także kilkunastu artykułów naukowych na temat aparatu represji w PRL oraz bezpieczeństwa wewnętrznego RP.

TOMASZ PĄCZEK – PhD – adjunct professor at the Institute of National Security of the Pomeranian Academy in Słupsk. He deals with the history of the communist Poland, its repression apparatus, in particular with the Militia, as well as contemporary uniformed services in Poland. He is the author of the monographs: *Citizens' Militia in Słupsk and Słupsk powiat in 1945–1975*, Słupsk 2014 and *The role and tasks of the Police in preventing and combating offenses*, Słupsk 2017, as well as several scientific articles on the repression apparatus in the Poland under the communist regime and the internal security of contemporary Poland.